

Η ΚΑΛΛΙΕΡΓΕΙΑ ΤΗΣ ΒΟΥΛΗΣΕΩΣ ΔΙΑ ΤΟΥ ΟΡΘΟΔΟΞΟΥ ΜΟΡΦΩΤΙΚΟΥ ΕΡΓΟΥ*

Μακαριώτατε,
Θεοφιλέστατε,
Κύριε Κοσμήτορ,
Κύριοι Καθηγηταί,
Κυρίες και Κύριοι,

Τὸ ζήτημα τῆς καλλιέργειας τῆς βουλήσεως διὰ τοῦ ὀρθοδόξου μορφωτικοῦ ἔργου κατέχει κεντρικωτάτην θέσιν ἐν τῇ καθ' ὅλου Πρακτικῇ Θεολογίᾳ, διότι πάντες ἀνεξαίρετως οἱ ἐπὶ μέρους κλάδοι ταύτης, τ.ἔ. ἡ Λειτουργική,

* Ἡ παρούσα μελέτη εἶναι τὸ ἐναρκτήριον μάθημα τοῦ γράφοντος ὡς Ὑφηγητοῦ τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, γενόμενον ἐν τῇ Α' Αἰθούσῃ αὐτῆς τῇ 17-3-1960, ἐπὶ παρουσίᾳ τοῦ Μακαριωτάτου Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος κ. Θεοκλήτου, τοῦ Θεοφιλ. Ἐπισκόπου Ἀχαΐας κ. Παντελεήμονος, τῶν κ. κ. καθηγητῶν καὶ ὀφηγητῶν τῆς Σχολῆς, τῶν μελῶν τῆς Διευθύνσεως τοῦ Κολλεγίου Ἀθηνῶν, πολλῶν φοιτητῶν κ. ἄ. Ὁ Κοσμήτωρ τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν κ. Λεωνίδας Φιλίππιδης ἐκάλυψεν εἰς τὸ Βῆμα τὸν ὀμιλητὴν, εἰπὼν τὰ ἑξῆς:

«Ὁ κ. Εὐάγγελος Θεοδώρου ἔλαβε τῷ 1943 ἐκ τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν τὸ πτυχίον μὲ τὸν βαθμὸν «Ἀριστα». Ὡσαύτως τῷ 1954 ἀνεκηρύχθη ὑπὸ τῆς Σχολῆς Διδάκτωρ τῆς Θεολογίας, πάλιν μὲ τὸν βαθμὸν «Ἀριστα». Κατὰ τὸ ἔτος 1952-1953 ὁ κ. Θεοδώρου συνεπλήρωσε τὰς σπουδὰς του ἐν τῇ Θεολογικῇ καὶ Φιλοσοφικῇ Σχολῇ τοῦ Marburg τῆς Γερμανίας, ἐνθα μετέβη ἐκ νέου πρὸς ἐπιστημονικὰς μελέτας καὶ κατὰ τὸ θέρος τοῦ 1957. Ἀσχοληθεὶς εἰδικῶς περὶ τὴν Πρακτικὴν Θεολογίαν, εἰς τὴν ὁποίαν ἀφιέρωσεν ἐξαιρέτους πραγματείας, ἔχει ἤδη ὁ κ. Θεοδώρου καὶ πλουσιωτάτην διδακτικὴν πείραν, διδάξας ἐπὶ σειρὰν ἐτῶν ἐν τῷ Κολλεγίῳ Ἀθηνῶν, ἐν τῇ Ἀνωτάτῃ Σχολῇ Κοινωνικῆς Προνοίας καὶ ἐν τῇ Ἀνωτάτῃ Σχολῇ τῶν Διακονισσῶν. Ἐπὶ πλέον ὁ κ. Θεοδώρου ἔχει προσφέρει πλείστα ὑπηρεσίας εἰς τὴν Μητέρα Ἐκκλησίαν. Οὐ μόνον τυγχάνει διάκονος τοῦ θείου κηρύγματος ἐπὶ 15 ἔτη, ἀλλ' ἐπὶ πλέον συνέγραψε δοκιμώτατα κατηχητικὰ βοηθήματα τῆς Ἀποστολικῆς Διακονίας, ἐγένετο ὁ εἰσηγητὴς τῆς ἰδέας τῆς ἀναβιώσεως τοῦ θεσμοῦ τῶν διακονισσῶν παρ' ἡμῖν καὶ ἐπὶ πλέον ἐργάζεται δοκιμώτατα ὡς Ἀρχισυντάκτης τοῦ περιοδικοῦ «Ἐκκλησία», τοῦ ἐπισήμου τούτου «Δελτίου» τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος. Πάντα ταῦτα ἐκτιμήσασα ἡ Θεολογικὴ Σχολὴ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν καὶ μετὰ ἀρίστην δοκιμασίαν τοῦ κ. Θεοδώρου ἐνώπιον αὐτῆς ἐξέλεξεν αὐτὸν παμψηφεί Ὑφηγητὴν παρὰ τῇ ἑδρᾷ τῆς Πρακτικῆς Θεολογίας. Ὁ φίλατος κ. Συνάδελφος, διδάσκων

ἡ Ὁμιλητική, ἡ Κατηχητική, ἡ Ποιμαντική κ.λ.π., ἂν καὶ ἐξετάζωσιν ἀπὸ διαφορητικῆς ἑκάστος σκοπιᾶς πτυχὰς τινὰς τοῦ ἔργου τῆς Ἐκκλησίας, ἔχουσι πολλὰ σημεῖα ἐπαφῆς εἰς τὸ ὅτι πάντες ἀσχολοῦνται περὶ τὴν μελέτην τοῦ πρακτικοῦ ἔργου τῆς Ἐκκλησίας, ὅπερ, παρὰ τὴν ποικιλίαν τῶν ἐκφάνσεων αὐτοῦ, δεοντολογικῶς καὶ ὄντολογικῶς θεωρούμενον, εἶναι ἐν τῇ κυρίᾳ σημασίᾳ τῆς λέξεως ἔργον μορφωτικόν. Οὐχὶ μόνον τὸ κατηχητικὸν ἔργον, ἀλλὰ καὶ πᾶσαι αἰλουπαὶ ἐκφάνσεις τοῦ ἔργου τῆς Ἐκκλησίας, τ. ἔ. ἡ λατρεία, τὸ θεῖον κήρυγμα, τὸ ποιμαντικὸν ἐν τῇ ἐνορίᾳ ἔργον τοῦ ἱερέως¹ κ.λ.π., εἰς οὐδὲν ἄλλο κατ' οὐσίαν ἀποβλέπουσιν ἢ εἰς τὴν μόρφωσιν ἡμῶν, εἰς τὸ νὰ λάβῃ δηλαδὴ ἡ ψυχὴ «τὴν ἀρμόζουσαν αὐτῇ μορφήν»², εἰς τὸ νὰ «μορφωθῇ Χριστὸς ἐν ἡμῖν»³, εἰς τὸ νὰ μετέχωμεν τῆς μυστικῆς ζωῆς τοῦ Χριστοῦ, εἰς τὸ νὰ ἀποβαίνωμεν ζῶντα μέλη τῆς Ἐκκλησίας, ἥτις ἀποτελεῖ τὸ μυστικὸν σῶμα τοῦ Κυρίου⁴. Ὡστε εἰς τὴν ἐν εὐρυτέρᾳ ἐννοίᾳ «Θεωρίαν τοῦ ὀρθοδόξου μορφωτικοῦ ἔργου» δὲν ὑπάγεται μόνον ἡ Κατηχητικὴ καὶ ἡ Χριστιανικὴ Παιδαγωγική, ἀλλ' ὀλόκληρος ἡ Πρακτικὴ Θεολογία.

Τούτων οὕτως ἐχόντων καὶ λαμβανομένου ἐπὶ πλέον ὑπ' ἔψιν, ὅτι ἡ οἰκείωσις καὶ καρποφορία τοῦ μορφωτικοῦ ἔργου τῆς Ἐκκλησίας ἐξαρτᾶται κυρίως ἐκ τῆς ἐλευθέρως βουλευτικῆς ἀποφάσεως καὶ ἐνεργείας καὶ ἐκ τοῦ συνεχῶς καὶ ἀδιαλείπτως ἀνανεουμένου προσανατολισμοῦ τῆς βουλήσεως ἡμῶν, — «εἴ τις θέλει ὀπίσω μου ἔρχεσθαι»⁵. «εἰ θέλεις τέλειος εἶναι»⁶. «ἐάν τις θέλῃ τὸ θέλημα αὐτοῦ ποιεῖν»⁷ κ.ο.κ. —, καθίσταται δῆλον διατι ἅπαντες οἱ ἐπὶ μέρος κλάδοι τῆς Πρακτικῆς Θεολογίας πρέπει, πρὸς τοῖς

ἤδη ἐν τῇ Σχολῇ ἀπὸ τοῦ παρελθόντος ἀκαδημαϊκοῦ ἔτους, θὰ ἐκφωνήσῃ σήμερον τὸν ἐπίσημον ἐναρκτήριον αὐτοῦ λόγον ἐπὶ τοῦ Μαν ἐνδιαφέροντος θέματος: «Ἡ καλλιέργεια τῆς βουλήσεως διὰ τοῦ ὀρθοδόξου μορφωτικοῦ ἔργου». Ὁ Ὑφηγητὴς κ. Εὐάγγελος Θεοδώρου ἔχει τὸν λόγον».

1. Τὸ «ποιμαντικὸν ἔργον», νοούμενον ἐν τῇ εὐρυτέρᾳ αὐτοῦ ἐννοίᾳ, περιλαμβάνει καὶ τὸ καθ' ὅλου ἱεραποστολικὸν καὶ διακονικὸν ἔργον τῆς Ἐκκλησίας, πρὸς θεωρητικὴν μελέτην τοῦ ὁποῦ ἀσχολεῖται ἢ μετὰ τῆς Πρακτικῆς Θεολογίας συνδεομένη Θεωρία ἢ Ἐπιστήμη τοῦ ἱεραποστολικοῦ καὶ διακονικοῦ ἔργου τῆς Ἐκκλησίας (Missionswissenschaft, Diakoniewissenschaft κ.τ.τ.).

2. Βασ. Ἐξάρχου, Ἡ συμβολὴ τῆς παιδαγωγικῆς ἐρευνῆς εἰς τὸν συγχρονισμὸν τοῦ χριστιανικοῦ ἔργου, ἐν Ἀθήναις 1935, σελ. 17. Πρβλ. τοῦ αὐτοῦ, Παιδαγωγικὰ γνῶμαι τοῦ Μ. Βασιλείου, Α'. Ἡ φύσις τοῦ ἀνθρώπου καὶ τὸ μορφώσιμον αὐτοῦ, ἐν Ἀθήναις 1938.

3. Γαλ. 8', 19.

4. Πρβλ. Εὐάγγ. Θεοδώρου, Ἡ μορφωτικὴ ἀξία τοῦ ἰσχύοντος Τριφιδίου, Συμβολὴ εἰς τὴν Πρακτικὴν Θεολογίαν, Διατριβὴ ἐπὶ ὑφηγησίᾳ, ἐν Ἀθήναις 1958, σελ. 77 ἔξ.

5. Λουκ. 9', 23. Πρβλ. Ματθ. 16', 24.

6. Ματθ. 19', 21.

7. Ἰωάν. 7', 17.

ἄλλοις, νὰ συμβάλλωνται καὶ εἰς τὴν ἱκανοποιητικὴν ἐξέτασιν τοῦ ζητήματος τῆς καλλιέργειας τῆς βουλήσεως εἰς τρόπον ὥστε αὕτη νὰ ἐπιδιώκῃ τὴν πραγμάτωσιν τοῦ ὀρθοδόξου μορφωτικοῦ ιδεώδους. Ἡ θεωρητικὴ δὲ ἀκριβῶς ἐξέτασις τοῦ ζητήματος τούτου ἀποτελεῖ ἐν τῶν σπουδαιότερων πεδίων, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἐκφαίνεται ἡ οὐσιαστικὴ καὶ βαθυτέρα ὀργανικὴ ἐνότης πάντων τῶν ἐπὶ μέρος κλάδων τῆς Πρακτικῆς Θεολογίας.

Οἴκοθεν νοεῖται, ὅτι πρὸς ἱκανοποιητικὴν ἐξέτασιν τοῦ ζητήματος τῆς καλλιέργειας τῆς βουλήσεως διὰ τοῦ ὀρθοδόξου μορφωτικοῦ ἔργου ἐπιβάλλεται νὰ ἔχωμεν ὑπ' ὄψιν καὶ τὰ πρὸς τὸ θέμα ἡμῶν συναρτώμενα ψυχολογικὰ καὶ φιλοσοφικὰ δεδομένα, διὰ τῶν ὁποίων ἀφ' ἑνὸς θὰ κατανοήσωμεν καλύτερον τὴν ἐνδοτέραν φύσιν τῆς βουλευτικῆς ἐνεργείας, ἀφ' ἑτέρου θὰ διακριβώσωμεν τὰς προϋποθέσεις τῆς ὀρθῆς καλλιέργειας τῆς βουλήσεως, τοῦθ' ὅπερ θὰ βοηθήσῃ ἐν συνεχείᾳ ἡμᾶς, ἵνα ἐκ τρίτου ἐπισημάνωμεν — βεβαίως ἐν γενικωτάταις γραμμαῖς — τὰς δαφιλεῖς δυνατότητας, τὰς ὁποίας ἔχει τὸ ὀρθόδοξον μορφωτικὸν ἔργον διὰ τὴν κατὰ μοναδικὸν καὶ ἀπαράμιλλον τρόπον πληρῶσιν καὶ αὐτῶν τῶν σχετικῶν μορφολογικῶν καὶ εἰδολογικῶν αἰτημάτων τῆς ἐπὶ τῆς Ψυχολογίας καὶ Φιλοσοφίας ἐρειδομένης θύραθεν Παιδαγωγικῆς καὶ τὴν μεταβολὴν αὐτῶν ἀπὸ θεωρητικῶν ιδεωδῶν εἰς ζῶσαν πραγματικότητα.

Τί εἶναι λοιπὸν κατ' οὐσίαν ἡ βούλησις καὶ βουλευτικὴ ἐνέργεια;

Τὰ πλεῖστα τῶν ἐγχειριδίων τῆς Ψυχολογίας ἀναφέρουσιν, ὅτι τὰ κύρια στοιχεῖα αὐτῆς εἶναι ἡ ἐν ἡμῖν παράστασις τοῦ σκοποῦ τῆς ἐκτελεστέας πράξεως, ἔλκοντος καὶ ὠθοῦντος ἡμᾶς εἰς δρᾶσιν, ἡ κατόπιν ἐσωτερικῆς διασκέψεως ἀπόφασις περὶ ἐκτελέσεως ἢ μὴ τῆς ὑπὸ κρίσιν πράξεως καὶ ἡ ἐκτέλεσις τῆς ληφθεῖσης ἀποφάσεως⁸. Κατὰ ταῦτα οὐδεμίαν βουλευτικὴν πράξιν συμβαίνει αἰφνιδίως, ἀλλ' ὑπάρχει περίοδος σταθμῆσεως, ἥτις πολλακίς λαμβάνει τὴν μορφήν δραματικοῦ ἀγῶνος, «μεταξὺ ἀλλήλων τῶν λογισμῶν κατηγορουμένων ἢ καὶ ἀπολογουμένων», ὡς θὰ ἔλεγεν ὁ Ἄπ. Παῦλος⁹. Οἱ παράγοντες, οἵτινες ὠθοῦσι τὴν βούλησιν εἰς ἐνέργειαν, καλοῦνται συνήθως ἐλατήρια καὶ κίνητρα τῆς βουλήσεως¹⁰.

8. Γεωργίου Σακελλαρίου, Γενικὴ Ψυχολογία, Ἀθήναι 1947, σελ. 507 ἐξ. Θεοφίλου Βορέα, Ψυχολογία, ἐν Ἀθήναις 1933, σελ. 361 ἐξ. Χρ. Ἀνδροῦτσου, Γενικὴ Ψυχολογία, ἐν Ἀθήναις 1934, σελ. 336 ἐξ. Δημητρίου Γ. Μωραίτου, Γενικὴ Ψυχολογία, Ἀθήναι 1939, σελ. 298 ἐξ. Ἐκ τῶν ξένων ἔργων ἰδὲ σχετικῶς τὰ ἐξῆς ἔργα: N. A c h, Analyse des Willens, 1935. J. Lindworsky, Der Wille, seine Erscheinung und seine Beherrschung⁸, 1923. — A. P f ä n d e r, Die Seele des Menschen, 1933. H. R o h r a c h e r, Theorie des Willens auf exp. Grundlage, 1932. A. W e l l e k, Die Polarität im Aufbau des Charakters, 1950. Alexander W i l l w o l l, Seele und Geist, Ein Aufbau der Psychologie², Freiburg 1953. Ph. L e r s c h, Aufbau der Person⁸, 1954.

9. Ῥωμ. β', 15.

10. Πρβλ. Γ. Σακελλαρίου, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 527. Θ. Βορέα, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 372. Χρ. Ἀνδροῦτσου, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 336. ΑΙ. W i l l w o l l, ἐνθ' ἄνωτ.,

Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο ἀκριβῶς ἡ Ψυχολογία ἀπτεται τῆς Φιλοσοφίας τῶν ἀξιῶν, δοθέντος ὅτι τὰ περὶ τῶν βουλευτικῶν κινήτρων καὶ ἐλατηρίων ὑπὸ τῆς Ψυχολογίας λεγόμενα συμπληροῦνται, διαφωτίζονται καὶ κατανοοῦνται πλήρως διὰ τῆς ἀξιολογικῆς φιλοσοφίας, ἥτις ἀκριβῶς ὡς κίνητρα καὶ ἐλατήρια τῆς βουλήσεως παρουσιάζει τὸ ὑπ' αὐτῆς ἐρευνώμενον βασίλειον τῶν ἀξιῶν¹¹.

Βεβαίως ὁ καθ' ὅλου συνειδητὸς ἢ ἀσυνειδητὸς ψυχικὸς μηχανισμὸς μετὰ τοῦ ἐμφωλεύοντος εἰς αὐτὸν δυναμισμοῦ ἐπηρεάζει τὰ μέγιστα τὴν βούλησιν, ἀλλ' ἐκεῖνο κυρίως, ὅπερ κινεῖ αὐτήν, εἶναι αἱ εἰς τὰς ἐμφύτους ἀξιολογικὰς ῥοπὰς καὶ προδιαθέσεις τοῦ ἀνθρώπου ἀντιστοιχοῦσαι καὶ πρὸς διάφορα ὕλικά ἢ πνευματικά ἀντικείμενα συνητηγμένα ἄξια¹², αἵτινες ἐπηρεάζουσι τὴν βούλησιν ὡς σκοποί, κίνητρα καὶ ἐλατήρια¹³.

Τί εἶναι λοιπὸν αἱ κινητοποιοῦσαι τὴν βούλησιν ἀξίαι, αἵτινες ἀντιστοιχοῦσιν, ὡς εἶπομεν, εἰς ἔμφυτα ἀξιολογικὰ αἰτήματα; Αἱ ἀξίαι δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ὀρισθῶσιν ἀκριβῶς, ἀλλὰ μόνον νὰ βιωθῶσι καὶ νὰ περιγραφῶσιν. Ἄξια εἶναι ὅ,τι προκαλεῖ τὸ ἐνδιαφέρον καὶ τὴν προσωπικὴν ὄρμην πρὸς ἐν ἀντικείμενον ἕνεκα τῆς εὐαρεστήσεως καὶ ἱκανοποιήσεως, τὴν ὁποίαν γεννᾷ ἐν ἡμῖν. Ἡ ἀξία λοιπὸν εἶναι ἔννοια ἐκφράζουσα τὴν μεταξὺ τοῦ ὑποκειμένου (τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς) καὶ ἐνὸς ἀντικειμένου προκύπτουσαν σχέσιν, ἐκ τῆς ὁποίας γεννᾶται ἐν τῇ ψυχῇ εὐαρεστόν τι συναίσθημα ἢ ἐπιθυμία. Ἡ ἀξία λοιπὸν εἶναι ἐκφρασις καταφάσεως καὶ ἱκανοποιήσεως διὰ τι εἶναι πᾶν ὅ,τι ἐκ τινος

σελ. 128 ἐξ. A. P f ä n d e r, Motiv und Motivation ἐν Münchener philos. Abh., 1911.— M. J. Hillbrand, Motiv ἐν Lexikon der Pädagogik, τόμ. 3, Freiburg 1954, στ. 536—537. André Lalande, Motif ἐν Vocabulaire technique et critique de la Philosophie⁶, Paris 1951, σελ. 421.

11. Πρβλ. Εὐαγγέλου Θεοδώρου, Ἡ βούλησις τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἡ ἐλευθερία αὐτῆς («Χριστιανικὸς Ἀνθρωπισμὸς», σελ. 57 ἐξ.). Τοῦ αὐτοῦ, ἄρθρ. «Βούλησις», ἐν Μεγ. Ἑλλην. Ἐγκυκλοπαιδείᾳ, συμπληρ. τόμ. Β', σελ. 129.

12. Εὐαγγέλου Δ. Θεοδώρου, Τὸ βασίλειον τῶν ἀξιῶν ἐν «Χριστιανικῷ Ἀνθρωπισμῷ», σελ. 38 ἐξ. Τοῦ αὐτοῦ, ἄρθρ. «Ἀξία», ἐν Μεγ. Ἑλλην. Ἐγκυκλοπαιδείᾳ, συμπληρ. τόμ. Α', σελ. 592—593. Πρβλ. Ν. Ἰ. Λοῦβαρι, ἄρθρ. «Ἀξία» ἐν Μεγ. Ἑλλην. Ἐγκυκλ., τόμ. 6, σσ. 80—80. Γεωργ. Παπαμιχαήλ, Ἡ τριάς τῶν ὑψίστων ἀξιῶν τοῦ ἀληθοῦς, τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ ἀγαθοῦ ἀπὸ τῆς χριστιανικῆς σκοπιᾶς, Ἀθήναι 1946, σελ. 14—15. Κωνστ. Σπετσιέρη, Αἱ ἀξίαι τῆς ἀτομικῆς καὶ κοινωνικῆς ζωῆς, Ἀθήναι 1939. Joh. H e s s e n, Der Sinn des Lebens—Τὸ νόημα τῆς ζωῆς, μτφρ. Εὐαγγ. Θεοδώρου, ἐν Ἀθήναις 1954, σελ. 31 ἐξ. Joh. H e s s e n, Die Geistesströmungen der Gegenwart, Freiburg im Breisgau 1937, σελ. 110 ἐξ. Τοῦ αὐτοῦ, Lehrbuch der Philosophie, τόμ. 2ος: Wertlehre, München 1948. Rudolf Eisler, Wörterbuch der philosophischen Begriffe⁴, τόμ. 3 (1930), ἄρθρον «Wert». Edgar B r i g h t m a n, The spiritual life, New York 1942. Τοῦ αὐτοῦ, Nature and value, New York 1945. R. B. P e r r y, Realms of value, Cambridge, Massachusetts 1954 κ.λ.π.

13. Εὐαγγ. Θεοδώρου, Ἡ βούλησις τοῦ ἀνθρώπου ἐν «Χριστιανικῷ Ἀνθρωπισμῷ», σελ. 59 ἐξ. Alex. Willwoll, μν. ἔ., σελ. 129 ἐξ.

ἐπόψεως (ὕλικῆς, γνωστικῆς, κοινωνικῆς, αἰσθητικῆς, ἠθικῆς κ.λ.π.) ἱκανοποιεῖ ἡμᾶς. Ὅταν λοιπὸν ἀποδίδωμεν ἀξίαν εἰς τι ἀντικείμενον ὑλικὸν ἢ πνευματικόν, αὐτὸ σημαίνει, ὅτι ἀγαπῶμεν αὐτὸ καὶ ὅτι προτιμῶμεν τὴν παρουσίαν καὶ ὑπαρξίν ἀντὶ τῆς ἀπουσίας καὶ ἀνυπαρξίας αὐτοῦ. Ὅταν ἀποδίδωμεν ἔτι μεγαλύτεραν ἀξίαν εἰς αὐτό, τότε προτιμῶμεν τὴν ὑπαρξίν καὶ τὴν παρουσίαν αὐτοῦ ἀντὶ τῆς παρουσίας καὶ ὑπάρξεως πολλῶν ἄλλων ἀντικειμένων. Ἡ ἀξία εἶναι, κατὰ τὸν Nikolai Hartmann, τὸ «οὐ ἕνεκα» θεωρεῖται τι (εἴτε πράγμα, εἴτε σχέσις, εἴτε πρόσωπον κ.λ.π.) ὡς ἀγαθόν¹⁴. Τὰ ἀγαθὰ (ὕλικὰ ἢ πνευματικὰ) εἶναι ἀγαθὰ, διότι ἐνέχουσιν «ἀξίαν»¹⁵. Ὅσπερ αἱ ἀξίαι, — αἵτινας ὑπὸ τῆς Ἀξιολογικῆς Φιλοσοφίας τοῦ 20οῦ αἰῶνος θεωροῦνται ὡς μὴ ἐξαρτώμενον ἐκ τῆς αὐθαιρεσίας τοῦ ὑποκειμένου αὐτοτελές ἀντικειμενικὸν πνευματικὸν βασιλεῖον¹⁶ —, αἰσθητοποιοῦνται οἷονεὶ καὶ ἐνσαρκιοῦνται ἐν τοῖς διαφοροῖς ἀγαθοῖς, ἐν τοῖς ὁποίοις ἡ ψυχὴ «θεᾶται» τὰς ἀξίας, ὡς ἀκριβῶς βλέπει εἰς ἓνα πράσινον λειμῶνα ἢ εἰς ἓν ἐρυθρὸν ρόδον τὸ ὑλοποιούμενον πράσινον ἢ ἐρυθρὸν χρῶμα ἢ ὡς εἰς ἓν ἔπιπλον βλέπει τὸ αἰσθητοποιούμενον γεωμετρικὸν σχῆμα, ὅπερ τὸ χαρακτηρίζει¹⁷.

Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὰ εἶδη τῶν ἀξιῶν καὶ τὴν ἱεραρχικὴν κλίμακα καὶ διαβάθμισιν αὐτῶν ὑπάρχει κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον παρὰ τοῖς ἐκπροσώποις τῆς Ἀξιολογικῆς Φιλοσοφίας ὁμοφωνία. Σχεδὸν πάντες —, ὡς οἱ Max Scheler, Nikolai Hartmann, Eduard Spranger, Johannes Hessen, Edgar Brightman κ.ἄ. —, δέχονται, ὅτι τὴν κατωτάτην βαθμίδα ἀποτελοῦσιν αἱ ὑλικαί, αἰσθησιακαὶ καὶ οἰκονομικαὶ ἀξίαι. Τούτων ἀνώτεραι εἶναι αἱ πρὸς τὸ σῶμα καὶ τὴν υἰγιάν συνηρητημέναι βιολογικαὶ ἀξίαι. Ἐπι ὑψηλοτέραν θέσιν κατέχουσιν αἱ πολιτειακαί, δικαιονομικαί, θεωρητικαὶ ἢ ἐπιστημονικαὶ καὶ αἰσθητικαὶ ἀξίαι. Ἐπὶ κεφαλῆς ὄλων αὐτῶν εὐρίσκονται αἱ ἠθικαὶ ἀξίαι καὶ τέλος ἐπὶ τῆς ἀνωτάτης βαθμίδος ἴσταται ἡ θρησκευτικὴ ἀξία τοῦ Ἀγίου¹⁸.

Κατὰ τὴν σύγχρονον Ἀξιολογικὴν Φιλοσοφίαν, αἱ ἀξίαι δύνανται νὰ μεθίστανται ἐκ τῆς ἰδεατῆς εἰς τὴν πραγματικὴν τάξιν καὶ νὰ γίνωνται πραγματικά. Ἡ πραγματοποίησις ὁμῶς αὕτη ἐξαρτᾶται ἐκ τοῦ ἀνθρώπου. Αἱ ἀξίαι εἶναι ἰδέαι, ἰδανικαὶ κατασκευαὶ ἢ «οὐσίαι». Δὲν λέγουσι τί εἶναι, ἀλλὰ μόνον τί πρέπει νὰ εἶναι. Δὲν πραγματοποιοῦνται μόναι ἀφ' ἑαυτῶν, οὔτε ἔχουσι τὸν καταναγκασμὸν τῶν φυσικῶν νόμων τῆς Κλασσικῆς Φυσικῆς. Ἡ πραγμα-

14. Nikolai Hartmann, Ethik (1926), σελ. 111—112 ἐν Ε.Π. Παπανοῦτσου, Ἠθική, Ἀθήνα 1949, σελ. 307.

15. Εὐαγγ. Θεοδώρου, ἐνθ' ἀνωτ., σελ. 40.

16. Εὐαγγ. Θεοδώρου, Ἐν βασιλεῖον τῶν ἀξιῶν ἐν Χριστ. Ἀνθρωπισμῶν σελ. 41 ἐξ.

17. Ε. Παπανοῦτσου, μν. ἐ., σελ. 339—340.

18. Πλειόνα περὶ τῆς ἱεραρχικῆς κλίμακος τῶν ἀξιῶν ἰδὲ ἐν Johannes Hessen, Wertlehre, σελ. 72 ἐξ. Εὐαγγ. Θεοδώρου, ἐνθ' ἀνωτ., σελ. 52 ἐξ., 60 ἐξ.

τοποίησις τῶν ἀξιών ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς βουλήσεως τοῦ ἀνθρώπου, ἐκ τοῦ ἐὰν δηλαδή οὗτος θὰ δεχθῆ τὰ ὑπὸ τῶν ἀξιών ἀπευθυνόμενα πρὸς αὐτὸν δεοντολογικὰ μηνύματα καὶ αἰτήματα καὶ ἐκ τοῦ ἐὰν θὰ θελήσῃ νὰ καταστήσῃ αὐτὰ σκοπὸν τῆς δράσεώς του¹⁹.

Ὅθεν ἡ βούλησις, μὴ ἔχουσα ἀπόλυτον αὐτονομίαν καὶ αὐθυπαρξίαν, ὡς θὰ ἤθελον κατευθύνσεις τινὲς τῆς Παλαιᾶς Ψυχολογίας²⁰ ἢ ἡ ὑπερτονίζουσα τὴν βούλησιν Βουλῆσιοκρατία (Voluntarismus)²¹, ἀλλ' ἔχουσα σχέσιν πρὸς τὴν ὀργανικὴν ὁλότητα τοῦ ψυχικοῦ βίου, πρὸς τὸ συνολικὸν μας Ἐγὼ καὶ πρὸς τὴν ὄλην προσωπικότητα, ἐκ τῆς ὁποίας παράγεται, τροφοδοτεῖται καὶ κινητοποιεῖται κυρίως ὑπὸ τοῦ λεγομένου ἀξιολογικοῦ συναισθήματος (Wertgefühl)²² καὶ ἀξιολογικοῦ βιώματος (Werterlebnis)²³. Δι' αὐτὸ ἀκριβῶς ἡ βούλησις οὐδόλως ἔχει στατικόν, ἀλλὰ δυναμικὸν καὶ προοδευτικὸν χαρακτήρα. Βεβαίως ἡ βουλευτικὴ ἐνέργεια ἐπηρεάζεται σημαντικῶς ἐκ τῶν ἐνστικτωδῶν παρορμήσεων, ὡς ὑπερτονίζουσι κατευθύνσεις τινὲς τῆς λεγομένης «Δυναμικῆς ψυχολογίας»²⁴, ἢ ἐκ τῶν ἐν τῷ ἀσυνειδήτῳ ἢ ὑποσυνειδήτῳ δρωσῶν δυνάμεων, περὶ ὧν ὁμιλεῖ κυρίως ἡ «Ψυχολογία τοῦ βάρθους»²⁵, ὡς καὶ ἐκ τοῦ καθ' ἑαυτοῦ ψυχοσωματικοῦ μηχανισμοῦ, ὡς οὗτος διαμορφοῦται διὰ τῶν ἐμφύτων καὶ κληρονομικῶν προδιαθέσεων καὶ τῶν ἐπικτητῶν ἔξεων²⁶.

Παρὰ ταῦτα, τὰ ἐλατήρια καὶ κίνητρα τῆς βουλήσεως εἶναι πρωτίστως καὶ κυρίως αἱ διάφοροι ἀξίαι καὶ οὐχὶ αἱ ἰδιότυποι μορφαὶ καὶ ἐπιδράσεις, ὡς καὶ ὁ μηχανισμὸς τοῦ συνειδητοῦ ἢ ἀσυνειδήτου, ἀτομικοῦ ἢ κοινωνικοῦ βίου. Ὅπως, ὅταν ὁμιλῶμεν περὶ τῶν αἰτίων καὶ τῶν ἐλατηρίων τοῦ πρὸς τὸν βόρειον πόλον ταξιδίου ἐνὸς ἀεροπλάνου, δὲν θὰ ἔχωμεν ὑπ' ὄψιν τὴν κατάστασιν τῶν μηχανῶν τοῦ ἢ τὰ ρεύματα τοῦ ἀέρος, τὰ ὁποῖα ἀναμφιβόλως ἐπηρεάζουσι τὸ ταξιδιὸν του, ἀλλὰ μόνον ὅ,τι θὰ ἐδικαιολόγῃ τὴν ἀναληφθεῖσαν περιπέτειαν (λ.χ. τὴν ἔλξιν ἐκ τοῦ θεληγῆτροῦ τοῦ πολιτικοῦ τοπείου, τὴν ἐπιζο-

19. Johannes Hessen, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 97 ἐξ.

20. Περὶ τῶν διαφόρων κατευθύνσεων τῆς Ψυχολογίας ἰδὲ λ.χ. ἐν Γεωργ. Παλαιολόγου, Ἡ ἀντίθεσις ἐν τῇ ψυχολογικῇ ἐρευνῇ, Ἀθῆναι 1949.

21. Περὶ τῆς βουλῆσιοκρατίας ἰδὲ K. Alphonse, Voluntarismus ἐν Lexikon der Pädagogik, τόμ. 4 (1955), σ. 875—877. Brugger, Voluntarismus ἐν W. Brugger, Philosophisches Wörterbuch⁵, Freiburg 1953, σ. 359.

22. August Brunner, Die Grundfragen der Philosophie, Freiburg im Breisgau 1933, σελ. 76.

23. Alexander Willwoll, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 129.

24. Περὶ τῆς «δυναμικῆς ψυχολογίας» ἰδὲ, πρὸς τοὺς ἄλλοις, M.J. Hillebrand, Dynamische Psychologie ἐν Lexikon der Pädagogik, τόμ. 1, Freiburg 1952, σ. 818—819. K. Lewin, Dynamic theory of personality, 1935. H. Thomae, Persönlichkeit. Eine dynamische Interpretation (1951).

25. Ἰδὲ σχετικῶς ἐν Σπ. Καλλιόφα, Ψυχολογία τοῦ βάρθους, Ἀθῆναι 1950.

26. Πρβλ. Alexander Willwoll, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 128.

μένην δόξαν, τὴν ἐπιθυμίαν τῆς ἐπιστημονικῆς διερευνήσεως τοῦ τοπείου κ.λ.π.), κατὰ παρόμοιον τρόπον τὰ κύρια κίνητρα καὶ ἐλατήρια τῆς βουλήσεως εἶναι οὐχὶ αἱ ἐπ' αὐτὴν ἐπιδράσεις τῆς ψυχοσωματικῆς ὑφῆς καὶ ἐνεργείας, ἀλλ' αἱ ἀξίαι τῶν ὕλικῶν ἢ πνευματικῶν ἀντικειμένων καὶ ἀγαθῶν, πρὸς τὰ ὁποῖα κατευθύνεται ἡ βούλησις²⁷. Οὐδέποτε ἡ ψυχὴ στρέφεται πρὸς τὴν «ἀπαξίαν» ἢ πρὸς τι μὴ ἔχον δι' αὐτὴν ἀξίαν. Μόνον ὅ,τι φαίνεται ὡς ἀξία δύναται νὰ ἐπηρεάσῃ τὴν βούλησιν, νὰ συσχετισθῇ πρὸς αὐτὴν καὶ νὰ καλῆ αὐτὴν πρὸς λήψιν κατευθύνσεως. Καὶ αὐτὸς ὁ αὐτοκτονῶν λιποτακτεῖ ἐκ τῆς ζωῆς, διότι ἐνώπιον τῶν ἐσκοτισμένων πνευματικῶν τοῦ ὀφθαλμῶν ἢ ἀνυπαρξία ἔχει ἀξίαν μεγαλύτεραν τῆς ὑπάρξεως. Ἡ ψυχὴ πάντοτε ἐπιθυμεῖ τι, διότι τοῦτο ἀναλαμβάνει πρὸ αὐτῆς ὡς πλήρες ἀξίας. Ἐἰς τὴν ὑπάρξιν βουλευτικὴ ἐνέργεια, δέον ἀπαραιτήτως ἡ ψυχὴ νὰ στραφῇ πρὸς ἐν ἀντικείμενον, ὅπερ θεωρεῖται ὑπ' αὐτῆς ὡς φορεὺς ἀξίας, τ.ἔ. ὡς «ἀγαθόν»²⁸.

Ἄλλ' ὅμως δὲν πρέπει νὰ νομισθῇ, ὅτι πᾶσαι ἀνεξαιρέτως αἱ ἀξίαι εἶναι δυνατὸν νὰ γίνωνται ἀντικείμενα καὶ ἐλατήρια τῆς ἀνθρωπίνης βουλήσεως. Ἡ φαινομενολογικὴ ἐξέτασις τῆς βουλευτικῆς ἐνεργείας πείθει, ὅτι ἵνα στραφῇ ἡ βούλησις ἡμῶν πρὸς ἐν ἀντικείμενον, τὸ ὁποῖον εἶναι φορεὺς ἀξίας τινός, πρέπει ἀπαραιτήτως νὰ ὑπάρχωσιν ὀρισμένοι ὅροι καὶ προϋποθέσεις:

1) Πρωτίστως ἢ εἰς ἐν ὕλικόν ἢ πνευματικόν ἀντικείμενον αἰσθητοποιουμένη ἀξία πρέπει νὰ εἶναι κατάλληλος οὐχὶ μόνον γενικῶς διὰ τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν, ἀλλ' ὀρατὴ εἰς τὴν συγκεκριμένην ἀτομικὴν ὑπαρξιν. Ἐπὶ τοῦ σημείου τούτου κατ' ἐξοχὴν ἡ Ὀρθόδοξος Ἀνθρωπολογία²⁹, ἥτις δὲν διέπεται ὑπὸ οὐτοπιστικῆς καὶ χιμαιρικῆς ὑπερραϊσιδοξίας, ἀλλὰ βλέπει βραλιτικῶς τὸν ἀνθρώπον ὡς πνευματικῶς πεπτωκότα καὶ τετραυματισμένον, ὑποβοηθεῖ νὰ κατανοήσωμεν, ὅτι ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου, κατὰ τὴν βίωσιν τῶν διαφόρων ἀξιῶν, δὲν ὁμοιάζει πρὸς τὸ λεῖον καὶ καθαρὸν κάτοπτρον τοῦ τοίχου, τὸ ὁποῖον δεικνύει τὰ πάντα ἀκριβῶς ὡς εἶναι, ἀλλὰ μᾶλλον πρὸς τὸ κάτοπτρον τῆς ἐπιφανείας τῆς λίμνης ἢ τῆς θαλάσσης, τὸ ὁποῖον, ὅταν μὲν αὕτη εἶναι καθαρὰ, ἀπεικονίζει κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἤττον πιστῶς τὸ τοπεῖον τῆς ἀκτῆς, ὅταν ὅμως αὕτη εἶναι τεταραγμένη καὶ οὐχὶ καθαρὰ, ἄλλοτε ἐπιμηκύνει τὰ πράγματα τῆς ἀκτῆς, ἄλλοτε τὰ καθιστᾷ βραχυτέρα, ἄλλοτε τὰ παραμορφώνει καὶ ἄλλοτε τὰ ἀποκρύπτει τελείως³⁰. Ὅταν ἡ ψυχὴ, ὡς λέγει ὁ ἐκκλησιαστικὸς ὕμνος, «τοῦ βίου τὴν θάλασσαν ὑψουμένην καθορᾷ τῶν πειρασμῶν

27. Ἐνθ' ἄνωτ. — Εὐαγγ. Θεοδώρου, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 59.

28. Ἐδ. Θεοδώρου, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 59—60. Alex. Willwoll, αὐτόθι, σελ. 129 ἐξ.

29. Πρβλ. Εὐαγγέλου Θεοδώρου, Ἡ μορφωτικὴ ἀξία τοῦ ἰσχύοντος Τριψίδιου, σελ. 72 ἐξ.

30. Alex. Willwoll, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 130.

τῶ κλύδωνι»³¹, τότε αἱ ἀνώτεροι ἰδίως ἀξίαι ἀποκρύπτονται πλήρως ἢ ὑφίστανται πλήρη παραμόρφωσιν, φαινόμενα ὡς τυραννικαὶ καὶ ἀποκρουστικαί. Ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ ἡ ψυχὴ πάσχει ἐκ τῆς ἀξιολογικῆς μυωπίας ἢ τυφλώσεως ἢ ἐκ τοῦ πνευματικοῦ δαλτωνισμού³². Αὐτὸ ἔχει ὑπ' ὄψιν ὁ εὐαγγελιστὴς Ἰωάννης, ὅταν λέγῃ «ὁ περιπατῶν ἐν τῇ σκοτίᾳ»³³ ἢ «ἡ σκοτία ἐτύφλωσε τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ»³⁴, ὡς καὶ ὁ ἀπόστολος Πέτρος, ὅταν λέγῃ «τυφλὸς ἐστὶ καὶ μυωπάζων»³⁵.

2) Ἐπειτα τὰ διάφορα ἀξιολογικὰ κίνητρα καὶ ἐλατήρια ἀσκοῦσιν ἐπιβολὴν ἐπὶ τῆς ψυχῆς καὶ διεγείρουσι τὴν βούλησιν μετὰ τόσον μεγαλυτέρου δυναμισμού, ὅσον περισσότερον ταῦτα συναποτελοῦσιν ἐν σύμπλεγμα, μίαν δέσμη καὶ ὀργανικὴν ὁλότητα εἰς τρόπον, ὥστε τὰ ἐπὶ μέρους ἐλατήρια νὰ μὴ εὐρίσκωνται μεμονωμένα τὸ ἐν πλησίον τοῦ ἄλλου, ἀλλὰ νὰ συνενῶνται, ἵνα ἐνεργῇ δι' αὐτῶν ἐν πανίσχυρον ἐνιαῖον ὄλον. Ὡσαύτως τὸ σύμπλεγμα τῶν ἐλατηρίων τούτων ἐνεργεῖ μετὰ μεγαλυτέρου δυναμισμού, ὅταν ἀφορᾷ εἰς τὴν ὁλότητα τῆς ἀνθρωπίνης υπάρξεως καὶ ἰδίως, ὅταν ἀπευθύνηται πρὸς τὰς ἀνωτέρας πνευματικὰς δυνάμεις τοῦ ἀνθρώπου. Ἐπίσης τὸ σύμπλεγμα τοῦτο εἶναι τόσον ἰσχυρότερον, ὅσον εἶναι πλέον συγκεκριμένον, διότι τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα, καὶ ἐν τῇ βίῳ τῶν ἀξιών, πρέπει νὰ συλλάβῃ τὸ ἀφηρημένον καὶ πνευματικὸν ἐν τῇ μορφῇ τοῦ συγκεκριμένου³⁶.

3) Ὡσαύτως αἱ ἀξίαι ὡς ἐλατήρια καὶ κίνητρα τῆς βουλήσεως ἔχουσι τόσον μεγαλυτέρον δυναμισμόν, ὅσον περισσότερον οἱ ὑπ' αὐτῶν προβαλλόμενοι σκοποὶ φαίνονται, ὅτι εἶναι δυνατὸν νὰ πραγματοποιηθῶσιν. Ὅ,τι φαίνεται ἀπραγματοποιήτον μόνον ὀδυνηρὰν ἐπιθυμίαν καὶ νοσταλγίαν εἶναι δυνατὸν νὰ δημιουργήσῃ καὶ οὐχὶ ἐλπιδοφόρον ἐπιδίωξιν καὶ προσπάθειαν. Ὅταν δὲν ὑπάρχῃ πίστις εἰς τὴν δυνατότητα τῆς ἐπιτυχίας, τότε εἶναι ἴσως δυνατὸν ὑψηλὰ ἰδανικὰ νὰ καταυγάζωσι καὶ νὰ γοητεύωσι τὴν ψυχὴν ἡμῶν, ἀλλ' ὅμως δὲν θὰ ἔχωμεν πίστιν εἰς τὸν ἴδιον τὸν ἑαυτὸν μας καὶ εἰς τὴν ἰκανότητα ἡμῶν, ὅπως ἐπιδιώξωμεν τὴν πραγματοποίησιν τούτων. Τὸ θάρρος εἶναι προϋπόθεσις τῆς ἐπιτυχίας. Ἐκ μιᾶς πτωχῆς εἰς θάρρος ψυχῆς μόνον ἀβεβαία, ψευδῆς καὶ ἐσωτερικῶς διεσπασμένη βουλήσις εἶναι δυνατὸν νὰ προέλθῃ³⁷.

31. «Τριψίδιον», ἐκδ. Σαλιβέρου, σελ. 64β, 478α.

32. Εὐαγγ. Θεοδώρου, Χριστιανικὸς Ἀνθρωπισμὸς, σελ. 62. Alex. Willwoll, αὐτόθι, σελ. 132.

33. Ἰωάν. εβ', 35.

34. Α' Ἰωάν. α', 9 καὶ 11.

35. Β' Πέτρ. α', 9.

36. Εὐαγγ. Θεοδώρου, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 63.

37. Αὐτόθι, σελ. 62. Alexander Willwoll, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 132. Τοῦ αὐτοῦ, Schicksal und Wille ἐν Schweizerische Rundschau 31 (1932) 676. Τοῦ αὐτοῦ, Gedanken zu einer Psychologie der Aszese ἐν Zeitschrift für Aszetik und Mystik 11 (1936) 20.

4) Τετάρτη προϋπόθεσις, ἵνα τὰ ποικίλα ἀξιολογικὰ κίνητρα καὶ βιώματα ἐπηρεάζωσι τὴν βούλησιν κατὰ τὸν ἄριστον τρόπον εἶναι τὸ νὰ εἶναι ὁ ἄνθρωπος ἐσωτερικῶς ἐλεύθερος. Βεβαίως εἶναι γνωστὴ ἡ διαμάχη περὶ τοῦ ἐὰν ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἐλεύθερος μεταξὺ τῶν ὁπαδῶν τῆς Ἑτεραρχίας (Determinismus) καὶ τῆς Αὐταρχίας (Indeterminismus)³⁸. Ἄλλ' ἡ ὀξύτης τῆς διαμάχης ταύτης ἀπαμβλύνεται καὶ ἡ παραδοχὴ τῆς ἐλευθερίας τῆς βουλήσεως γίνεται εὐκολωτέρα, ἐὰν ληφθῇ ὑπ' ὄψιν, ὅτι «ἐλευθερία βουλήσεως» δὲν σημαίνει ἔλλειψιν βουλευτικῶν κινήτρων καὶ ἐλατηρίων. Ἐλευθερία ἐπομένως δὲν εἶναι κυρίως ἡ βουλευτικὴ ἐνέργεια, ἀλλ' ἡ ψυχὴ, τὸ Ἐγώ, τὸ ὁποῖον ἴσταται ἐν μέσῳ τῶν ἀνταγωνιζομένων ἀξιολογικῶν κινήτρων καὶ ἔχει ἐν τῇ ἐξουσίᾳ αὐτοῦ τὴν δυνατότητα νὰ στρέψῃ τὴν προτίμησιν αὐτοῦ πρὸς ἓν ἢ ὠρισμένα ἐξ αὐτῶν³⁹. Ἐπίσης «ἐλευθερία τῆς βουλήσεως» δὲν σημαίνει, ὅτι ἡ θέλησις εἶναι τελείως ἀδιάφορος ἐναντι τῶν ἐλατηρίων. Ὅταν λ.χ. εἰς ἰατρὸς πρόκειται νὰ ἀποφασίσῃ περὶ τοῦ ἐὰν θὰ ἐκθέσῃ εἰς κίνδυνον τὴν ζωὴν αὐτοῦ, ἵνα περιθάλλῃ ἀσθενεῖς πάσχοντας ἐκ μεταδοτικῶν νοσημάτων καὶ ἔχοντας ἀπόλυτον ἀνάγκην τῆς ἰατρικῆς συνδρομῆς αὐτοῦ ἢ ἐὰν θὰ ἀδιαφορήσῃ δι' αὐτοὺς πρὸς χάριν τῆς οἰκογενείας αὐτοῦ, ἀσφαλῶς δὲν μένει ἀσυγκίνητος καὶ στωικῶς ἀπαθῆς πρὸ τῆς πρὸς ἄλληλα πάλης τῶν ἐλατηρίων ἢ τῶν κινήτρων. Ἐπειδὴ ἀκριβῶς συγκινεῖται καὶ συνταράσσεται ἐσωτερικῶς ὑπὸ τῆς πάλης ταύτης, ἡ ἀπόφασις αὐτοῦ, ὅπως μείνῃ πιστὸς εἰς τὸ ἐπαγγελματικὸν αὐτοῦ καθήκον, δύναται νὰ εἶναι ἡρωικὴ⁴⁰. «Ἐλευθερία βουλήσεως» δὲν σημαίνει τελείως αὐθαίρετον ἀπόφασιν, οὔτε ἔλλειψιν προϋποθέσεων κατὰ τὴν λῆψιν ἀποφάσεως. Ἡ κινήτηριος δύναμις τῶν ἐλατηρίων καὶ ἡ ἐπίδρασις τῆς ψυχικῆς ὑφῆς προϋποτίθενται ὡς αὐτονόητα⁴¹. Ὅθεν «ἡ ἀνθρωπίνῃ ἐλευθερία, ὡς λέγει ὁ Jacques Maritain, δὲν ἀποκλείει, ἀλλὰ προϋποθέτει τὸν ἐκτεταμένον καὶ πολὺπλοκον μηχανισμόν τῶν ἐνστικτικῶν, ψυχοφυσικῶν ῥοπῶν, διαθέσεων, συνηθειῶν καὶ κληρονομικῶν ιδιοτήτων. Καὶ ἀκριβῶς εἰς τὸ ἀνώτατον σημεῖον, ἐνθα ὁ δυναμισμὸς οὗτος προβάλλει εἰς τὸν πνευματικὸν κόσμον, ἐκεῖ ἀσκειται ἡ ἐλευθερία τῆς ἐκλογῆς, ἵνα δώσῃ ἢ ἀναχαιτίσῃ τὴν τελικὴν ἀποτελεσματικότητα εἰς τὰς κλίσεις καὶ τὰς ῥοπὰς τῆς φύσεως»⁴². Ὡς ὑποστηρίζει ὁ Lindworsky, ἡ βούλησις εἶναι οἶονεὶ τὸ ὄργανον τῆς τροχαίας, ὅπερ ῥυθμίζει τὴν ἐν τῇ ψυχῇ κίνησιν τῶν ἀξιολογικῶν ἐλατηρίων, δεικνύον εἰς αὐτὰ

38. Ἰδὲ André Lalande, Déterminisme καὶ Indéterminisme ἐν Vocabulaire.. de la Philosophie, σελ. 221 ἐξ., 493 καὶ 563. Χρ. Ἀνδρούτσου, Λεξικὸν τῆς Φιλοσοφίας, Ἀθήναι 1929, σελ. 58, 92. Ἐδ.αγγ. Θεοδώρου, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 67.

39. Alex. Willwoll, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 135 ἐξ. Nikolai Hartmann, Ethik (1926), σελ. 565 ἐξ.

40. Ἐδ.αγγ. Θεοδώρου, Χριστιανικὸς Ἀνθρωπισμὸς, σελ. 69. Alex. Willwoll, μν. ἑ., σελ. 136.

41. Ἐνθ' ἄνωτ.

42. Ἐδ.αγγ. Θεοδώρου, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 70.

τὴν κατεύθυνσιν, πρὸς τὴν ὁποίαν δεόν νὰ στραφῆ ἡ ἐνέργεια αὐτῶν⁴³. Ὅθεν αἱ ἀξίαι ἐνεργοῦσιν ἐπὶ τῆς βουλήσεως οὐχὶ ὡς δυνάμεις (Kräfte), ἀλλ' ὡς δεῖκται τῶν σκοπῶν (Zielweiser)⁴⁴. δὲν προσδιορίζουσι τὴν προσωπικότητα, ἀλλ' ἡ ἐλευθέρα προσωπικότης, ἀποβλέπουσα εἰς τὰς ἀξίας, προσδιορίζει ἐαυτὴν, ἔχουσα τὴν δύναμιν νὰ ἀποφασίσῃ ἐλευθέρως ὑπὲρ ἢ ἐναντίον αὐτῶν⁴⁵.

Ἐκ τούτων καθίσταται δῆλον τί εἶναι ἡ διὰ τῆς ἀπωλείας τῆς ἐσωτερικῆς ἐλευθερίας πνευματικὴ ὑποδούλωσις. Ὅταν ὁ ἄνθρωπος δὲν βλέπῃ τὸ πλήρωμα τῶν ἀξιῶν ἢ εὐρίσκηται ἐνώπιον πανισχύρου συμπλέγματος κατωτέρων ποιοτικῶς κινήτρων καὶ ἐλατηρίων, δι' ὧν, ὡς λέγει ὁ θεὸς Ἰακώβος, «ἐξέλκει καὶ δελεάζει» αὐτὸν «ἡ κακὴ ἐπιθυμία»⁴⁶, τότε, ἐνῶ νομίζει, ὅτι εἶναι ἐλεύθερος καὶ «χειραφετημένος», δὲν ἔχει τὴν δύναμιν νὰ ἀντιτάξῃ τὸ «Ὅχι» εἰς τὸ σύμπλεγμα αὐτό, πραγματοποιουμένων τῶν λόγων τοῦ Κυρίου «πᾶς ὁ ποιῶν τὴν ἀμαρτίαν δοῦλός ἐστι τῆς ἀμαρτίας»⁴⁷ ἢ τῶν λόγων τοῦ Ἁπ. Πέτρου «ἐλευθερίαν ἐπαγγελλόμενοι, αὐτοὶ δοῦλοι ὑπάρχοντες τῆς φθορᾶς»⁴⁸. Ἐλεύθερος δὲν εἶναι ὁ ὁμοιάζων πρὸς τὸν σκώληκα, παρὰ τὸ γεγονὸς ὅτι οὗτος κινεῖται οἷονεἰ ἐλευθέρως πρὸς πάσας τὰς κατευθύνσεις, πλὴν ὅμως ἐντὸς τοῦ βορβόρου, ἀλλ' ὁ ὁμοιάζων πρὸς τὸν ἀετόν, ὅστις δύναται νὰ φθάσῃ καὶ εἰς αἰθέρια ὕψη. Ὅθεν τετάρτη προϋπόθεσις, ἵνα τὰ ἀξιολογικὰ κίνητρα ἐπηρεάζωσι κατὰ ἄριστον τρόπον τὴν βούλησιν εἶναι τὸ νὰ ἔχῃ ὁ ἄνθρωπος ἐσωτερικὴν, πνευματικὴν ἐλευθερίαν.

Αἱ τέσσαρες αὗται προϋποθέσεις τῆς ὀρθῆς ἀξιολογικῆς ἐκλογῆς κατὰ τὴν ἐκκόλαψιν τῆς βουλευτικῆς ἐνεργείας καθιστῶσι δῆλον, ὅτι ἡ διὰ τοῦ ὀρθοδόξου μορφωτικοῦ ἔργου καλλιέργεια τῆς βουλήσεως ἀποβλέπει ἀντιστοίχως πρῶτον μὲν εἰς τὴν καταπολέμησιν τῆς ἀξιολογικῆς μυωπίας ἢ τυφλώσεως, δεύτερον εἰς τὴν ἐν ταῖς ψυχαῖς τῶν μορφουμένων δημιουργίαν πανισχύρου συμπλέγματος βουλευτικῶν κινήτρων καὶ ἐλατηρίων διηρθρωμένου εἰς ὀργανικὴν ἐνότητα καὶ ἀφορῶντος εἰς τὴν ὁλότητα τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου, τρίτον εἰς τὴν δημιουργίαν ἐν ταῖς ψυχαῖς θάρρους ἀπορρέοντος ἐκ τῆς πεποιθήσεως, ὅτι πᾶσαι αἱ ἀνώτεροι ἀξίαι δύνανται νὰ πραγματοποιηθῶσι, καὶ τέταρτον εἰς τὴν δημιουργίαν ἐλευθέρων προσωπικοτήτων, αἵτινες θὰ δύνανται νὰ προσανατολίζωσι τὴν ὑποκειμενικὴν τῶν ἀξιολόγησιν καὶ βούλησιν εἰς τὴν

43. J. Lindworsky, Der Wille, 1920.

44. Siegfried Behn, Einleitung in die Metaphysik, Freiburg im Breisgau 1933, σελ. 255.

45. Conrad Gröber, Handbuch der religiösen Gegenwartsfragen, Freiburg im Breisgau 1940, σελ. 583.

46. Ἰωα. α', 14.

47. Ἰωάν. η', 34.

48. Β' Πέτρ. β', 19.

ἀντικειμενικὴν ἱεραρχικὴν τάξιν καὶ διαβάθμισιν τῶν ἀξιῶν εἰς τρόπον, ὥστε ἡ συμπεριφορά των νὰ εἶναι ὅλως σύμμετρος πρὸς τὴν τάξιν ταύτην.

Ὅσον ἀφορᾷ ἐν πρώτοις εἰς τὸ αἶτημα τῆς καταπολεμήσεως τῆς ἀξιολογικῆς μυωπίας ἢ τυφλώσεως, τὸ ὀρθόδοξον μορφωτικὸν ἔργον διὰ τοῦ Χριστοκεντρικοῦ καὶ μυσταγωγικοῦ του χαρακτῆρος δημιουργεῖ ἐν ταῖς ψυχαῖς τῶν μορφουμένων ζῶντα ἀξιολογικὰ βιώματα.

Ἐν πρώτοις τὸ ἔργον αὐτὸ ὀδηγεῖ εἰς ζῶσαν ἐπαφὴν μετὰ τὴν ἀξίαν τοῦ Ἁγίου⁴⁹. Τὸ ὀρθόδοξον λειτουργικόν, ὁμιλητικόν, κατηχητικὸν καὶ ποιμαντικὸν ἔργον οὐδέποτε πρέπει νὰ κατολισθαίνῃ ἢ ἐκτρέπηται εἰς μίαν ἀπλῶς «οὐμανιστικὴν», ἠθικὴν καὶ πολιτιστικὴν προσπάθειαν, ἔχουσαν καθαρῶς ἔμμονον καὶ ἐνδοκοσμικὸν χαρακτῆρα καὶ τροφοδοτουμένην μόνον ὑπὸ τῶν ἀνθρωπίνων ἐνταλάματων τῆς θύραθεν Παιδαγωγικῆς⁵⁰. Πρωτίστως πρέπει νὰ μορφώῃ ἡμᾶς ἐν Χριστῷ, ἵνα μετέχωμεν τῆς μυστικῆς ζωῆς τοῦ Χριστοῦ καὶ εἴμεθα ζῶντα μέλη τῆς Ἐκκλησίας⁵¹. Δι' αὐτὸ ἀκριβῶς τὸ ποιητικὸν καὶ τὸ τελικὸν αἶτιον τοῦ ἔργου τούτου, ὡς καὶ ἡ ζωτικὴ ἐντελέχεια αὐτοῦ, εἶναι ἡ λειτουργικὴ ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας, διὰ τῆς ὁποίας ὁ Χριστὸς ἐνοῦται μεθ' ἡμῶν οὐχὶ μόνον ὡς ὑποκειμενικὸν βίωμα, ἀλλὰ καὶ ὡς ἀντικειμενικὴ πραγματικότης⁵². Αὐτὸ σημαίνει, ὅτι ἡ ψυχὴ ἔρχεται εἰς ζῶσαν ἐπαφὴν μετὰ τοῦ Ἁγίου, ὅπερ δὲν εἶναι μόνον τὸ ἀπόλυτον ὂν (τὸ «*Ens a se*») καὶ τὸ «*Ens realissimum*»), τ. ἔ. ἡ ὑψίστη ὄντολογικὴ πραγματικότης, ἀλλ' εἶναι συγχρόνως καὶ ἡ ὑψίστη ἀξιολογικὴ πραγματικότης, τὸ «ὑψιστον ἀγαθόν» (τὸ «*summum bonum*»)⁵³, ἡ «ἀξία των ἀξιῶν», «*valor valorum*»), ὡς ἀπεκλήθη ὁ Θεὸς ὑπὸ τοῦ Νικολάου Κουζανοῦ (1401-1464)⁵⁴. Τοιοῦτοτρόπως ἡ διὰ τοῦ ὀρθοδόξου μορφωτικοῦ ἔργου καὶ ἰδίᾳ ἡ διὰ τῆς λειτουργικῆς ζωῆς τῆς Ἐκκλησίας ἐπιτυγχανομένη ζῶσα ἐπαφὴ μετὰ τοῦ Ἁγίου σημαίνει αὐτομάτως ἐπαφὴν μετὰ τοῦ πληρώματος τῶν ἀξιῶν, δοθέντος, ὅτι «πᾶσαι αἱ δυναταὶ ἀξίαι, — ὡς εἶπεν ὁ Max Scheler—, θεμελιοῦνται ἐπὶ τῆς ἀξίας τοῦ ἀπείρου πρὸσωπικοῦ πνεύματος»⁵⁵ καὶ εἶναι οἰονεὶ «ἀνταύγειαι τῶν μαρμαρυγῶν» καὶ «ἀπειροπληθεῖς τὸν χρωματισμὸν διαθλάσεις»

49. Περὶ τοῦ Ἁγίου ἰδὲ Βύαγγ. Θεοδώρου, ἄρθρ. «Τὸ Ἁγιον» ἐν Μεγ. Ἑλλην. Ἐγκυκλοπαιδείᾳ, συμπλ. τόμ. Α', σελ. 93—94.

50. Βύαγγ. Θεοδώρου, Ἡ μορφωτικὴ ἀξία τοῦ ἰσχύοντος Τριφιδίου, σελ. 164.

51. Πρβλ. ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 82 ἐξ.

52. Fr. Heiler, Im Ringen um die Kirche, München 1931 ἐν Jahrbuch für Liturgiewissenschaft, ἐκδ. ὑπὸ O. Casel, τόμ. 11, σελ. 175.

53. Βύαγγ. Θεοδώρου, Κριτικὴ Εἰσαγωγή εἰς τὸ ζήτημα τῶν σχέσεων Θεοσεύσεως καὶ Γνώσεως, ἐν Ἀθήναις 1955, σελ. 102.

54. Γρηγορίου Παπαμιχαήλ, Ἡ τριάς τῶν ὑψίστων ἀξιῶν..., σελ. 11.

55. Max Scheler, Der Formalismus in der Ethik und die materiale Wertethik, σελ. 92 ἐξ. Βύαγγ. Θεοδώρου, ἐνθ' ἄνωτ.

τοῦ ἐκ τῆς σφαίρας τοῦ ἁγίου ἐκπεμπομένου αἰωνίου φωτός⁵⁶, ὅπερ διεισδύον εἰς τὸν κόσμον καταυγάζει τοῦτον δι' αὐτῶν. Δι' αὐτὸ ἀκριβῶς ὁ ὑγιής Χριστοκεντρικὸς μυστικισμὸς, τὸν ὁποῖον πρέπει νὰ καλλιερῆ τὸ ὀρθόδοξον μορφωτικὸν ἔργον, ἀναμοχλεύει τὰ ἔσχατα ὀντολογικὰ βᾶθη τοῦ ἀνθρώπου, ἐκκολλάπτει τὸν ἐσώτατον πυρῆνα τῆς προσωπικότητος καὶ σημαίνει ἀναζωοπύρρησιν καὶ ἀνάφλεξιν πάντων τῶν ἐμφύτων, μυχαιτάτων καὶ εὐγενῶν ἀξιολογικῶν πόθων τῆς ψυχῆς⁵⁷. Τοῦτο ἐξηγεῖ διατὶ ὁ μυσταγωγικὸς χαρακτήρ τοῦ ὀρθοδόξου μορφωτικοῦ ἔργου δὲν ὀδηγεῖ τοὺς ὑπ' αὐτοῦ μορφουμένους εἰς ἕνα νοσηρὸν μυστικισμόν καὶ μίαν μονομερῆ κατάφασιν τῶν θρησκευτικῶν ἀξιῶν, ἀποξενούσαν αὐτοὺς τῶν λοιπῶν ἀξιῶν τῆς ζωῆς καὶ τοῦ πολιτισμοῦ, ἀλλ' ἀντιθέτως ὑποβοηθεῖ αὐτούς, ἵνα καταφάσκωσι πάσας τὰς ἀξίας καὶ μάλιστα κατὰ τρόπον σύμμετρον πρὸς τὴν ἀντικειμενικὴν ἱεραρχικὴν κλίμακα αὐτῶν⁵⁸. Καὶ αὐταὶ αἱ ὕ λ ι κ αὶ κ αὶ ο ἰ κ ο ν ο μ ι κ αὶ ἀ ξ ί α ι θεωροῦνται ἐν τοῖς ὀρθοδόξοις λειτουργικοῖς κειμένοις ὡς εὐλογία τοῦ Θεοῦ, ἐκ τοῦ ὁποῖου ζητοῦμεν «πλησμονὴν σίτου, ἄρτου, οἴνου καὶ ἐλαίου»⁵⁹. Ἐν τῷ Εὐχολογίῳ τῆς Ὁρθοδόξου Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας ὑπάρχουσι σήμερον θαυμάσιαι εὐχαί, ἀναφερόμεναι εἰς πλείστας ἐκφάνσεις καὶ αὐτοῦ τοῦ ὕλικου πολιτισμοῦ καὶ ἐγκοσμίου βίου (π.χ. εὐχαὶ «εἰς ἀσθενοῦντα», «ἐπὶ θεμελίου οἴκου», «εἰς χωράφια, κήπους, ἀμπελῶνας», «ἐπὶ εὐλογῆσει σπόρου», «εἰς τὸ εὐλογῆσαι ἄλωνα», «εἰς μετάληψιν σταφυλῆς», «ἐπὶ εὐλογῆσει οἴνου», «εἰς τὸ εὐλογῆσαι ἄλας», «εἰς τὸ εὐλογῆσαι ποίμνην», «εἰς κατασκευὴν πλοίου», «εἰς τὸ εὐλογῆσαι δίκτυα», «ἐπὶ ἐγκαινίοις ἀρδευτικῶν ἔργων» κ.λ.π.)⁶⁰. Ἄλλ' ἡ κατάφασις τῶν ὕλικῶν ἀξιῶν οὐδόλως σημαίνει ἀπολυτοποίησιν ἢ ἔξαρσιν αὐτῶν ὑπὲρ τὰς πνευματικὰς ἀξίας. Ἀντιθέτως δέον νὰ γίνηται συνεχῆς ὑπόμνησις, ὅτι καὶ αἱ ὕλικαὶ ἀξίαὶ δέον νὰ καταυγάζωνται ὑπὸ τοῦ φωτός τῆς αἰωνιότητος⁶¹. Τὸ αὐτὸ ἰσχύει καὶ διὰ τὰς πρὸς τὸ σῶμα συναρτεωμένας βιολογικὰς ἀξίας⁶². Τὸ χριστιανικὸν πνεῦμα ἀποτελεῖ

56. Ν. Ἰ. Λοῦβαρι, Νοσταλγικαὶ περιπλανήσεις, Ἀθήναι 1937, σελ. 68. Εὐαγγ. Θεοδώρου, Χριστιανικὸς Ἀνθρωπισμὸς, σελ. 48.

57. Πρβλ. Βασ. Ἰωαννίδου, Ὁ μυστικισμὸς τοῦ Ἀπ. Παύλου καὶ αἱ θρ. ιδέαι καὶ τάσεις τῶν Ἑλληνιστικῶν χρόνων, Ἀθήναι 1936, σελ. 24. Εὐαγγ. Θεοδώρου, Ἡ μορφωτικὴ ἀξία τοῦ ἰσχύοντος Τριφίδου, σελ. 141-142.

58. Εὐαγγ. Θεοδώρου, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 91 ἐξ.

59. Πλείονα σχετικῶς ἰδὲ Εὐαγγ. Θεοδώρου, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 95. Τοῦ αὐτοῦ, Ἡ θέσις τῶν ὕλικῶν καὶ οἰκονομικῶν ἀξιῶν ἐν τῇ ὀρθοδόξῳ λατρείᾳ, περ. «Ὁρθόδοξος Σκέψις», ἔτος 1959, σελ. 44-46.

60. «Μικρὸν Εὐχολόγιον ἢ Ἀγιασματάριον», ἐκδ. ἀ' Αποστ. Διακονίας, ἐν Ἀθήναις 1956, σελ. 273 ἐξ.

61. Πρβλ. Εὐαγγ. Θεοδώρου, ἐνθ' ἄνωτ.

62. Πρβλ. Εὐαγγ. Θεοδώρου, Ἡ στάσις τῆς ὀρθοδόξου λατρείας ἔναντι τοῦ ἀνθρώπινου σώματος καὶ τῶν βιολογικῶν ἀξιῶν καὶ ἀγαθῶν, περ. «Ὁρθόδοξος Σκέψις», ἔτ. 1959, σελ. 88-90.

ἕμνον πρὸς τὸ ἀνθρώπινον σῶμα, τὸ ὁποῖον εἶναι «ναὸς τοῦ Θεοῦ»⁶³ καὶ «ναὸς τοῦ ἁγ. Πνεύματος»⁶⁴. Διὰ τὸ μυστήριον τοῦ γάμου αὐτὸς ὁ Μ. Κανὼν τοῦ Ἀνδρέου Κρήτης, παρὰ τῷ ὁποίῳ κορυφοῦται τὸ ἀσκητικὸν ἰδεῶδες, διακηρύσσει «ὁ γάμος μὲν τίμιος, ἡ κοίτη δὲ ἀμίαντος· ἀμφοτέρα γὰρ Χριστὸς προσευλόγησε»⁶⁵. Ἐν τοῖς ὀρθοδόξοις λειτουργικοῖς κειμένοις εἶναι ἀναρίθμητοι αἱ εἰκόνες, τὰ σύμβολα καὶ αἱ ἐκφράσεις, αἵτινες εἶναι εἰλημμένοι ἐκ τοῦ κύκλου τῶν παραστάσεων τοῦ γάμου⁶⁶. Ἐπειτα ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία ἀναγνωρίζει τὰς πολιτείας καὶ δικαιονομίας ἀξίας, εὐχομένη συνεχῶς καὶ ἀδιαλείπτως ὑπὲρ τῶν ἀρχόντων καὶ ἀπαιτούσα ἐξ αὐτῶν ὀρθόδοξον πίστιν καὶ δικαιοσύνην⁶⁷. Ὡσαύτως προβάλλει κατ' ἀπαράμιλλον τρόπον τὰς κοινωνικὰς ἀξίας⁶⁸ οὐ μόνον διὰ τῆς τελειοτάτης κοινωνικῆς διδασκαλίας αὐτῆς, ἀλλὰ καὶ διὰ τῆς λατρείας, ἥτις προσφέρεται κυρίως οὐχὶ ὑπὸ τῶν καθ' ἕκαστον πιστῶν, ἀλλ' ὑπὸ τοῦ ἔλου σώματος τῆς Ἐκκλησίας, ὅπερ δὲν εἶναι ἀπλῶς τὸ ἄθροισμα τῶν ζώντων καὶ τεθνεώτων πιστῶν, ἀλλ' ἡ ὑπὸ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐμψυχουμένη ὀργανικὴ ἐνότης αὐτῶν⁶⁹. Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν ἀξίαν τῆς γνώσεως καὶ ἀληθείας, ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία καταπολεμεῖ τὴν πλάνην καὶ διακηρύσσει μετὰ τοῦ Κυρίου: «Γνώσεσθε τὴν ἀλήθειαν καὶ ἡ ἀλήθεια ἐλευθερώσει ὑμᾶς»⁷⁰. Τὸ ἰδεῶδες τῆς Ἐκκλησίας μας εἶναι ἡ διὰ τῆς πνευματικῆς «καθάρσεως» κτῆσις τῆς «κρεῖττονος σοφίας» καὶ «ἀμείνονος φιλοσοφίας»⁷¹. Ἐπειτα καὶ τὰ διάφορα εἶδη τῆς ἀξίας τοῦ ὠραίου, ἐν τῇ ἰδεωδεστάτῃ συναρτήσει αὐτῶν πρὸς τὴν ἀξίαν τοῦ Ἁγίου, παρουσιάζονται ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας μας ἰδίᾳ εἰς τὴν λατρείαν αὐτῆς, πρὸς διαμόρφωσιν καὶ ἀποκραυστάλωσιν τῆς ὁποίας συνεργάζονται πᾶσαι αἱ λειτουργικὸν, πνευματικὸν καὶ ἀναγωγικὸν χαρακτῆρα ἔχουσαι ἐκκλησιαστικαὶ τέχναι⁷². Ἀλλὰ τὸ ἐκπληκτικώτερον εἶναι, ὅτι τὰ ὀρθόδοξα λειτουργικὰ κείμενα, λαμβάνοντα οἰοεῖ

63. Α' Κορ. γ', 16. Πρβλ. Β' Κορ. ε', 16.

64. Α' Κορ. ε', 19.

65. Τριψίδιον, ἐκδ. Σαλιβέρου, σελ. 298α, 98β.

66. Ἴδὲ σχετικῶς ἐν Εὐαγγ. Θεοδώρου, Ἡ μορφωτικὴ ἀξία τοῦ ἰσχύοντος Τριψιδίου, σελ. 100.

67. Αὐτόθι, σελ. 102-103.

68. Ἐνθ' ἀνωτ., σελ. 103 ἐξ.

69. Αὐτόθι, σελ. 104.

70. Ἰωάν. η', 32.

71. Εὐαγγ. Θεοδώρου, ἐνθ' ἀνωτ., σελ. 105-108. Τοῦ αὐτοῦ, Ἡ Γνωσιολογία τῆς ὀρθοδόξου λατρείας, περ. Ὁρθόδοξος Σκέψις, ἔτ. 1959, σελ. 126-127.

72. Πρβλ. τὰς ἐξαιρέτους μελέτας τοῦ Ὑψηγῆτοῦ Κωνστ. Καλοκέρη ὑπὸ τὸν τίτλον «Ἡ οὐσία τῆς Ὁρθοδόξου Ἀγιογραφίας» ἐν περ. Ἐκκλησία, ἔτ. 1960, ἀρ. φύλλου 5 καὶ ἐξ. Φωτίου Κόντογλου, Αἱ ἐκκλησ. τέχναι ἐν τῇ Ὁρθοδοξίᾳ, περ. Ἐκκλησία» 25 (1957) σ. 533-535.

καὶ θεωρητικὴν ἢ φιλοσοφικὴν στάσιν ἔναντι τῆς ἀξίας τοῦ Ὁραίου καὶ Καλοῦ, περιέχουσι καὶ ἀξιοθαύμαστον Αἰσθητικὴν ἢ Φιλοσοφίαν τοῦ Ὁραίου, ἐξυμνοῦντα τὸ ἰδεῶδες τῆς «καθολικῆς Ὁραιότητος» καὶ θεμελιοῦντα αὐτὸ ἐπὶ τοῦ πανυπερτελείου κάλλους τοῦ Θεοῦ⁷³. Ὡς ὁμολογεῖ ὁ Καθηγητῆς Ernst Benz, κεῖς τὸ μεγαλεῖον τῆς Ὁρθοδοξίας ἀνήκει καὶ τὸ γεγονός, ὅτι μόνη αὐτὴ διεφύλαξε τὴν ἰδέαν τῆς Ὁραιότητος τοῦ Θεοῦ καὶ οὐδόλως παύει νὰ ἐξυμνῇ ταύτην ἐν ταῖς προσευχαῖς καὶ τοῖς ὕμνοις αὐτῆς⁷⁴. Τέλος κατὰ κλασσικὸν τρόπον τὸ ὀρθόδοξον μορφωτικὸν ἰδεῶδες καταφάσκει καὶ τὸ βασιλείον τῶν ἠθικῶν ἀξιῶν καὶ παρουσιάζει τὸ ἰδεῶδες τοῦ ἤθους, πρὸς πραγμάτωσιν τοῦ ὁποίου πρέπει νὰ τεῖνῃ πᾶς ἄνθρωπος. Τὸ ἰδεῶδες τοῦτο, ὀδηγοῦν εἰς ἀρίστην ἄσκησιν τῆς βουλήσεως, συνίσταται κυρίως εἰς τὴν συμφωνίαν τῆς ὑποκειμενικῆς βουλευτικῆς ἐνεργείας πρὸς τὴν ὀρθόδοξον ἱεραρχικὴν τάξιν τῶν ἀξιῶν, καθ' ἣν αἱ κατώτεραι ἀξίαι δεόν νὰ καταφάσκωνται καὶ πραγματοποιῶνται πρὸς χάριν τῶν ἀνωτέρων, ὑποτασσόμεναι εἰς αὐτάς. Ὅθεν ἠθικῶς ἀγαθὸν δὲν εἶναι ἡ τυχὸν ἄρνησις μιᾶς κατωτέρας ἱεραρχικῶς ἀξίας αὐτῆς καθ' ἑαυτήν, ἀλλ' ἡ ὑποταγὴ αὐτῆς εἰς τὰς ἀνωτέρας ἀξίας⁷⁵. Κατὰ τὴν Ὁραίαν ἔκφρασιν τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ὕμνου πρέπει «τὸ χειρὸν καθυποτάξαι τῷ κρείττονι καὶ τὴν σάρκα δουλώσαι τῷ πνεύματι»⁷⁶. Ἀντιθέτως ἠθικῶς κακὸν δὲν εἶναι ἡ τυχὸν κατάφασις οἰασθήποτε κατωτέρας ἀξίας αὐτῆς καθ' ἑαυτήν, ἀλλ' ἡ ἀπολυτοποίησις καὶ θεοποίησις αὐτῆς καὶ ἡ ἔξαρσις αὐτῆς ὑπεράνω πασῶν τῶν λοιπῶν ἀξιῶν. Ὅθεν τὸ ἦθος, ἐὰν ἐξ ἐπόψεως μὲν εἰδολογικῆς εἶναι γενικῶς ἡ κατάφασις καὶ προτίμησις τῆς ἐκάστοτε ἀνωτέρας ἀξίας, καθ' ὕλην ὅμως ἔχει διαφόρους ἀποχρώσεις, πτυχὰς καὶ ἐκδηλώσεις, δημιουργομένης οὕτω τῆς ποικιλίας τῶν ἐπὶ μέρους χριστιανικῶν ἀρετῶν⁷⁷.

Ἐκ τούτων καθίσταται φανερόν, ὅτι τὸ γνήσιον ὀρθόδοξον μορφωτικὸν ἔργον εἶναι πρωτίστως ἡ ἀρίστη καταπολέμησις τῆς ἀξιολογικῆς μυωπίας ἢ τυφλώσεως, διότι καθαίρει καὶ διανοίγει τοὺς πνευματικούς ὀφθαλμούς, ἀποκαλύπτει εἰς αὐτοὺς τὸ πλήρωμα τῶν ἀξιῶν καὶ μάλιστα ἐν τῇ ὀρθῇ ἱεραρχικῇ σχέσει αὐτῶν. Ἐντεῦθεν κύριον γνώρισμα τοῦ ὀρθόδοξου μορφωτικοῦ ἔργου δὲν πρέπει νὰ εἶναι ὁ νοσηριαρχικὸς χαρακτήρ καὶ ἡ μετάδοσις ξηρῶν γνώσεων, τοσοῦτο ὑπερ ἀποτελεῖ τὴν συνήθη νόσον πολλῶν κατηχητικῶν μαθημάτων ἢ ἀπ' ἀμβωνος κηρυγμάτων, ἀλλ' ἡ δημιουργία ζώντων ἀξιολογικῶν

73. Εὐαγγ. Θεοδώρου, Ἡ μορφωτικὴ ἀξία..., σελ. 109-114. Τοῦ αὐτοῦ, Ἡ Αἰσθητικὴ τῆς Ἑλληνικῆς Ὁρθόδοξου Λατρείας, περ. «Ἐκκλησία», ἔτος 1958, ἀρ. 176-178.

74. Ernst Benz, Geist und Leben der Ostkirche, Hamburg 1957, σελ. 172.

75. Εὐαγγ. Θεοδώρου, Ἡ ἐν τοῖς σχολείοις καλλιέργεια τοῦ ἤθους τῶν μαθητῶν, ἐν Ἀθήναις 1957, σελ. 4.

76. Τριφίδιον, ἐκδ. Σαλιβέρου, σελ. 52α.

77. Εὐαγγ. Θεοδώρου, Ἡ μορφωτικὴ ἀξία..., σελ. 115 ἐξ.

βιωμάτων ἐν ταῖς ψυχαῖς τῶν μορφουμένων. Οὐδέποτε πρέπει νὰ λησμονῆται, ὅτι ἡ τάξις τῶν ἀποτελουσῶν κίνητρα τῆς βουλήσεως ἀξιῶν δὲν ἔχει κυρίως σχέσιν πρὸς τὸ λογικόν, ἀλλὰ πρὸς τὸ συναίσθημα. Ἡ τάξις τῶν ἀξιῶν, ὡς θὰ ἔλεγεν ὁ Pascal, δὲν εἶναι «ordre de la raison» («τάξις τοῦ λογικοῦ»), ἀλλ' «ordre du coeur» («τάξις τῆς καρδίας») ⁷⁸. Ἡ νόησις εἶναι τόσον τυφλὴ διὰ τὰς ἀξίας, ὅσον εἶναι τὸ οὖς διὰ τὰ χρώματα καὶ ὁ ὀφθαλμὸς διὰ τοὺς μουσικοὺς τόνους. Εἰς τὴν κατανόησιν τῶν ἀξιῶν λαμβάνει μέρος ὀλόκληρος ἡ προσωπικότης. Αἱ ἀξίαι γίνονται κατανοηταί, ὅταν ἐκεῖναι ἀναλάμπωσι καὶ ἀκτινοβολῶσιν ἐν ἡμῖν. Τὰς βλέπομεν, ὅταν ἐκεῖναι ἀνάπτωσιν ἐντὸς ἡμῶν τὸ φῶς των. Τὰς συλλαμβάνομεν, ὅταν ἡμεῖς πρῶτον συναρπαζώμεθα καὶ κυριεύωμεθα ὑπ' αὐτῶν ⁷⁹. Κατὰ ταῦτα οὐδέποτε οἱ ἐν Χριστῷ μορφούμενοι θὰ συναρπαζῶνται ὑπὸ τῶν ἀνωτέρων ἀξιῶν, ὅταν δὲν βλέπωσι ταύτας νὰ ἀκτινοβολῶνται συνεχῶς ἐκ ζώντων προτύπων καὶ νὰ αἰσθητοποιῶνται εἰς τὸ πνευματικὸν περιβάλλον των, ὡς καὶ εἰς τὴν ζωὴν τῶν γονέων, τῶν διδασκάλων, τῶν ἱερέων, τῶν κατηχητῶν, τῶν ἱεροκληρῶν. Ἴδου διατὶ ἡ οἰκογενειακὴ κατῆχησις ⁸⁰ καὶ τὰ βιώματα τῆς ἐν τῇ οἰκογενεῖᾳ θρησκευτικῆς ζωῆς εἶναι ἡ θεμελιώδης ἀφετηρία καὶ εἰς τῶν κυρίων σκοπῶν τοῦ ὀρθοδόξου μορφωτικοῦ ἔργου. Ὡσαύτως ἴδου διατὶ αἱ λειτουργικαὶ μελέται πρέπει, ἐκτὸς τῶν ἄλλων, νὰ ὑποβοηθῶσι τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ λειτουργικοῦ πνεύματος καὶ τὴν μετὰ κατανοήσεως βίωσιν τοῦ ἀξιολογικοῦ πλοῦτου τῆς ὀρθοδόξου λατρείας ⁸¹. Διὰ τὸν αὐτὸν λόγον ἡ Ὀμιλητικὴ πρέπει ἀφ' ἑνὸς νὰ τονίζῃ τὸν λειτουργικὸν καὶ μυσταγωγικὸν χαρακτήρα τοῦ ὀρθοδόξου κηρύγματος καὶ ἀφ' ἑτέρου νὰ ἐξαίρη τὸν προσωπικὸν χαρακτήρα αὐτοῦ, ὅστις ἐξασφαλίζεται, ὅταν τὸ κήρυγμα δὲν εἶναι ἀπλῶς ἡ σχολαστικὴ ἐφαρμογὴ ἐνὸς ἀψύχου συνταγολογίου μορφολογικῶν κανόνων, οὔτε ἡ ἀποστήθισις ἐνὸς ὀμιλητικοῦ βοηθήματος, ἀλλ' ἡ ζῶσα ἔκφρασις τῶν προσωπικῶν βιωμάτων τοῦ διακόνου τοῦ ἱεροῦ ἄμβωνος καὶ ἡ προσπάθεια πρὸς δημιουργίαν βουλευτικῶν κινήτρων καὶ ζώντων βιωμάτων ἐν τῇ ψυχῇ ἐνὸς ἐκάστου ἐκ τῶν ἀκροατῶν ⁸². Ἐκ τοῦ αὐτοῦ πνεύματος ἀπορρέει καὶ τὸ σύνθημα τῆς Κατῆχητικῆς περὶ τῆς ἀνάγκης τῆς ἐξελίξεως τῶν Κατηχητικῶν Σχολείων εἰς ἐνο-

78. J. H e s s e n, Die Geistesströmungen der Gegenwart, σελ. 110.

79. Ἀυτόθι, σελ. 110-111. Robert Winkler, ἀρθ. Wertphilosophie ἐν τῷ Λεξικῷ Die Religion in Geschichte und Gegenwart, β' ἐκδ., Tübingen 1927.

80. Πλείονα περὶ τῆς «οἰκογενειακῆς κατηχήσεως» ἰδὲ ἐν M. Müller, Familienkatechese ἐν Lexikon der Pädagogik, τόμ. 1, σελ. 1154-1155.

81. Συμβολὴν πρὸς τὴν κατεύθυνσιν ταύτην ἀποτελοῦσιν αἱ περισσότεραι τῶν ἐν ταῖς ἀποστολικαῖς ὑποσημειώσεσι μνημονευομένων μελετῶν τοῦ γράφοντος.

82. Πρβλ. σχετικῶς Εὐάγγ. Θεοδώρου, Τὸ Ὄρθόδοξον Λειτουργικὸν ἢ Μυσταγωγικὸν Κήρυγμα (Συμβολὴ εἰς τὴν Ὄμιλητικὴν), ἐν Ἀθήναις 1960. Τοῦ αὐτοῦ, Ὁ προσωπικὸς χαρακτήρ τοῦ ὀρθοδόξου κηρύγματος, ἐν Ἀθήναις 1960.

ριακά κέντρα νεότητος⁸³, ἵνα μὴ περιορίζωνται ταῦτα εἰς τὴν παροχὴν μιᾶς ὠραιᾶς καθ' ἑβδομάδα διδασκαλίας νοησιαρχικοῦ χαρακτῆρος, ἀλλ' ἱκανοποιῶσι πάσας τὰς ἀξιολογικὰς βροπὰς τῆς ψυχῆς τῶν νέων (π.χ. διὰ τῆς ἀγνῆς ψυχαγωγίας, διὰ τῆς ἐκδρομῆς, διὰ τῆς μουσικῆς, διὰ τῆς λογοτεχνίας, διὰ τοῦ ἀγνοῦ θεάματος, διὰ τῆς ἐνοριακῆς βιβλιοθήκης, διὰ τῆς ἐπισκέψεως μουσειῶν ἢ μνημείων ἐχόντων σχέσιν πρὸς τὰς λειτουργικὰς μας τέχνας, διὰ τῆς ἀναπτύξεως τοῦ κοινωνικοῦ ἐνδιαφέροντος μὲ ἐπισκέψεις εἰς νοσοκομεῖα, φυλακὰς κ.τ.τ.). Τὸ αὐτὸ ἀποτέλεσμα θὰ ἐπιτυγχάνηται, ἐὰν καὶ τὸ π ο ι μ α ν τ ι κ ὸ ν ἔ ρ γ ο ν ἐπιδιώξῃ τὴν μεταβολὴν τῶν ἐνοριῶν εἰς κέντρα θαλαρᾶς πνευματικῆς κινήσεως καὶ ζωῆς. Πᾶς ὀρθόδοξος ναὸς πρέπει καὶ πάλιν νὰ καταστῇ κέντρον πάσης τῆς πνευματικῆς κινήσεως τῆς ἐνορίας, ὡς συνέβαινεν ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἐκκλησίᾳ. Ὅθεν σπουδαιοτάτη εἶναι καὶ ἡ πρὸς τὴν κατεύθυνσιν ταύτην Δεοντολογία, τὴν ὁποίαν πρέπει νὰ παρουσιάσῃ ἡ Ὁρθόδοξος Ποιμαντικὴ⁸⁴.

Τὸ αἶτημα αὐτὸ περὶ τῆς ἀνάγκης τῆς δι' ὅλων τῶν ἐκφάνσεων τοῦ ὀρθόδοξου μορφωτικοῦ ἔργου καλλιιεργείας πασῶν τῶν ἀξιολογικῶν προδιαθέσεων τῆς ψυχῆς πρὸς δημιουργίαν ἀρίστων βουλευτικῶν κινήτρων καὶ ἐλατηρίων ἀπορρέει ἔπειτα οὐ μόνον ἐκ τοῦ παραδείγματος τῶν ἡρώων τῆς χριστιανικῆς πίστεως καὶ ζωῆς, οἵτινες διεκρίνοντο διὰ τὴν εὐρύτητα τοῦ ἀξιολογικοῦ των προσανατολισμοῦ, ἀλλὰ καὶ ἐκ τοῦ κατ' ἐξοχὴν ζῶντος Προτύπου, τοῦ Κυρίου, ὅστις καὶ ὡς ἄνθρωπος ἀφῆκεν ἡμῖν ὑπογραμμὸν, ἵνα ἀκολουθήσωμεν τοῖς ἴχνεσιν αὐτοῦ. Οὕτως ὁ Σωτὴρ δὲν εἶχε μόνον συνεχῆ καὶ ἀδιάλειπτον ἐπικοινωνίαν μὲ τὸν οὐράνιον Πατέρα Του, ἀλλὰ καὶ ἐξηγίασε πάσας τὰς ὑλικὰς καὶ πνευματικὰς ἀξίας διὰ τοῦ προσωπικοῦ Του παραδείγματος. Ὁ Κύριος ἠυλόγησε τὰ ὑλικὰ ἀγαθὰ, ἦτο ὁ ἰατρὸς τῶν ψυχῶν, ἀλλὰ καὶ τῶν σωματίων, ἠυλόγησε τὸν γάμον ἐν Κανᾶ καὶ μετέβαλε τὸ ὕδωρ εἰς οἶνον πρὸς ψυχαγωγίαν τῶν παρόντων, ἐδέχετο προσκλήσεις εἰς φιλικὰ γεύματα καὶ ἐστιάσεις, τοῦθ' ὅπερ συνετέλεσεν, ὥστε οἱ ἐχθροὶ αὐτοῦ νὰ χαρακτηρίζωσιν αὐτὸν ὡς «φάγον καὶ οἰνοπότην»⁸⁵. Ὁ Κύριος ἀνεγνώρισε τὸ κράτος, ὑπῆρξε πρότυπον ὑγιοῦς κοινωνικότητος καὶ συναναστροφῆς, ἦτο ἡ ἐνσάρκωσις τῆς ἀληθείας⁸⁶. Ἐπὶ πλέον ὁ Σωτὴρ ἔχει ζῶσαν σχέσιν πρὸς τὴν ἀξίαν τοῦ ὠραίου· εἶναι τὸ αἰώνιον σύμβολον τῆς «καθολικῆς ὠραιότητος», «ὁ ὑπὲρ πάντας ὠραῖος»⁸⁷. εἶναι ὁ ἐπισημαίνων τὴν ὠραιότητα τῶν κρίνων τοῦ ἀγροῦ⁸⁸, ὁ θεωρήσας ὡς «ἔργον

83. Πρβλ. «Ἀναλυτικὸν Πρόγραμμα τῶν Κατηχητικῶν Σχολείων τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος», ἐκδ. «Ἀποστολικῆς Διακονίας», ἐν Ἀθήναις 1949.

84. Ἀρίστας σχετικὰς κατευθύνσεις κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη παρέχει τὸ περιοδικὸν «Ἐφημέριος».

85. Ματθ. α', 19.

86. Εὐαγγ. Θεοδώρου, Ἡ μορφωτικὴ ἀξία..., σελ. 145.

87. Ἰδὲ ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 110-112.

88. Ματθ. ζ', 28.

καλὸν» τὴν ὑπὸ τῆς γυναικὸς προσφορὰν εἰς αὐτὸν τοῦ πολυτίμου μύρου⁸⁹, ὁ μὴ ἀπαξιώσας νὰ φέρῃ ὡραῖον καὶ πολύτιμον ἄρραφον χιτῶνα «ἐκ τῶν ἄνωθεν ὑφαντὸν δι' ὄλου», ὑφανθέντα ὑπὸ τῶν χειρῶν μιᾶς γυναικὸς⁹⁰, ὁ τελέσας τὸν μυστικὸν καὶ ἀποχαιρετιστήριον δεῖπνον ἐντὸς ἡὑπηρετισμένου καὶ ἐστρωμένου μεγάλου «ἀνωγαίου»⁹¹ κ.ο.κ. Τέλος ὁ Κύριος παρουσιάζεται ὡς ἡ ἀρίστη ἐνσάρκωσις τῶν ἠθικῶν ἀξιών, ὡς ἐκεῖνος ὅστις «ἀμαρτίαν οὐκ ἐποίησεν, οὐδὲ εὗρέθη δόλος ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ»⁹², ὡς ἡ συνισταμένη πάσης ἀνθρωπίνης τελειότητος, ὡς ἡ ἀπαράμιλλος ἐναρμόνισις πασῶν τῶν ἀξιών.

Ἐκ τούτων γίνεται φανερόν, ὅτι τὸ εἰς «μέθεξιν»⁹³ τῆς μυστικῆς ζωῆς τοῦ Χριστοῦ ὀδηγοῦν ὀρθόδοξον μορφωτικὸν ἰδεῶδες δὲν καταπολεμεῖ μόνον τὴν ἀξιολογικὴν μυωπίαν ἢ τύφλωσιν, ἀλλὰ καὶ δημιουργεῖ πανίσχυρον σύμπλεγμα βουλητικῶν κινήτρων καὶ ἐλατηρίων. Τὸ σύμπλεγμα τοῦτο δὲν ἀποτελεῖ ἄψυχον ἔθροισμα, ἀλλὰ δυναμικὴν ἱεραρχικὴν τάξιν, ἀδιάσπαστον ὁλόκληρον, ἐν τῇ ὁποίᾳ πάντες οἱ ἐπὶ μέρους ἀξιολογικοὶ σκοποὶ (θεωρητικοί, αἰσθητικοί, κοινωνικοί, ἠθικοὶ κ.λ.π.) ὑποτάσσονται ὑπὸ μίαν θεμελιώδη ἀξιολογικὴν ῥοπήν καὶ κατεύθουσιν καὶ ὑπὸ ἐν σύνθημα: «Γὰ πάντα καὶ ἐν πᾶσι Χριστός»⁹⁴. Τὸ σύμπλεγμα τῶν ἐλατηρίων τούτων, ἔχον σχέσιν πρὸς πάσας ἀνεξαίρετως τὰς ὑπὸ τοῦ θεοῦ φωτὸς καταυγαζομένας πτυχὰς τῆς ζωῆς ἡμῶν, κινήτοποιεῖ ὁλόκληρον τὸν ψυχοσωματικὸν ὀργανισμόν (διάνοιαν, συναίσθημα, βούλησιν καὶ αὐτὸ τὸ σῶμα) καὶ αἰχμαλωτίζει «πᾶν νόημα εἰς τὴν ὑπακοὴν τοῦ Χριστοῦ»⁹⁵, εἰς τρόπον, ὥστε ὁ πιστὸς ἀποβαίνει «καινὴ κτίσις» καὶ περιπατεῖ «ἐν καινότητι ζωῆς»⁹⁶. Ὡστε τὸ ἰδανικὸν τοῦ ὁλοκληρωμένου ἀνθρώπου, ὅπερ εἶναι ἀκατόρθωτον μακρὰν τοῦ Χριστοῦ, πραγματοποιεῖται εὐκόλως πλησίον αὐτοῦ.

Ἐπειτα τὸ ὀρθόδοξον μορφωτικὸν ἔργον ἐμπνέει εἰς τὴν ψυχὴν τὸ θάρρος, διότι καθιστᾷ συνειδητόν, ὅτι ὁ δυναμισμὸς τῶν ἐν τῇ ψυχῇ τοῦ πιστοῦ ἀξιολογικῶν ἐλατηρίων γίνεται μεγαλύτερος ἀφ' ἐνὸς διὰ τῆς πεποιοήσεως, ἣν εἶχεν ὁ Παῦλος, ὅταν ἔλεγε: «Πάντα ἰσχύω ἐν τῷ ἐνδυναμοῦντί με Χριστῷ»⁹⁷, καὶ ἀφ' ἐτέρου διὰ τῆς ἀκραδάντου βεβαιότητος περὶ τοῦ ὅτι τὸ ὀρθόδοξον μορφωτικὸν ἰδεῶδες δὲν εἶναι ἀπροσπέλαστον, χιμαιρικὸν καὶ ἀπραγματοποιήτον, ἀλλὰ δύναται νὰ γίνῃ ζῶσα πραγματικότητα. Διὰ τοῦτο ἡ εἰδοποιὸς

89. Ματθ. κς', 10.

90. Ἰωάν. ιθ' 23.

91. Ματθ. κς' 17-20. Μάρκ. ιδ', 12-17. Λουκ. κβ', 7-13.

92. Α' Πέτρ. α', 22.

93. Εὐ. Θεοδωροῦ, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 163.

94. Κολοσ. γ', 11.

95. Β'. Κορ. ι', 5.

96. Γαλ. ς', 15. Ῥωμ. ς', 4.

97. Φιλιπ. δ', 13.

διαφορὰ τοῦ καθ' ὅλου ὀρθοδόξου μορφωτικοῦ ἔργου πρέπει νὰ εἶναι, ὅτι δὲν θὰ περιορίζεται εἰς θεωρητικὴν καὶ ἀφηρημένην διδασκαλίαν, ἀλλὰ θὰ παρουσιάσῃ καὶ ζῶντα πρότυπα καὶ ὑποδείγματα πρὸς μίμησιν, πραγματοποιοῦν οὕτω τὸ αἴτημα τῆς Γενικῆς Θεωρίας τῆς μορφώσεως, καθ' ὃ τὰ ἀξιολογικὰ κίνητρα καὶ τὰ μορφωτικὰ ἀγαθὰ δὲν πρέπει νὰ δεικνύωνται μόνον κατὰ τρόπον ἀφηρημένον καὶ θεωρητικόν, ὡς ὅπως ἀπεσπασμένα ἀπὸ τῶν ζωντανῶν ἀνθρωπίνων ὑπάρξεων, ἀλλὰ πρέπει νὰ προσφέρονται καὶ ὡς «προσωποπαγῆ», τ.ἔ. ὡς «ἐναποκειμένα» καὶ «ἐναποτεταμειυμένα» εἰς ζωντανούς ἀνθρώπους⁹⁸. Ἐντεῦθεν ἐκ τῶν ὧν οὐκ ἄνευ εἶναι πάλιν οὐ μόνον τὸ παράδειγμα τοῦ Κυρίου καὶ τῶν ἡρώων τῆς πίστεως, ἀλλὰ καὶ τὸ ζῶν παράδειγμα τῶν χριστιανῶν μορφωτῶν (γονέων, κατηχητῶν, ἱερέων, ἱεροκληρῶν). Δευτέρα πηγὴ τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος θάρρους εἶναι τὸ ὅτι ὁ μυσταγωγικὸς χαρακτήρ τοῦ ὀρθοδόξου μορφωτικοῦ ἔργου εἶναι ἀναπαλλοτρίωτον στοιχεῖον αὐτοῦ. Τὸ ἔργον τοῦτο, — ὑποδεικνύον τὰ πανίσχυρα ὄπλα τῆς νήψεως, τῆς ὑγιοῦς ἀσκήσεως, τῆς προσευχῆς, τῆς ὁποίας τὴν δύναμιν τόσον ἐξύμνησε καὶ αὐτὸς ὁ βιολόγος καὶ ἱατρὸς Carrel, τῆς Θείας Κοινωνίας, τῆς βιώσεως τοῦ εἰς τὸ παρὸν μεταφέροντος τὴν αἰωνιότητα ἐσχατολογικοῦ στοιχείου⁹⁹—, ὀδηγεῖ τὴν ἀνθρωπίνην θέλησιν εἰς συνεργασίαν μετὰ τὴν Θεϊαν Χάριν, ἥτις, ὡς προσφυῶς ἔχει λεχθῆ, εἶναι τρόπον τινὰ «ἡ οὐρανία ἀκτίς, ἡ ἀπὸ τοῦ μεγάλου Ἡλίου προσπίπτουσα ἐπὶ τοῦ μεμαραμένου ἀνθους, εἰς τρόπον, ὥστε τὸ ἄνθος διανοίγει τὰ πέταλα καὶ ἀνορθοῦται μυρόεν καὶ καλλίφυλλον. Εἶναι ἡ ἱκμάς, ἡ ἀπὸ θεϊκῆς ρίζης ἀνερχομένη ἐπὶ τὸν ἀτροφικὸν κλάδον καὶ ποιοῦσα αὐτὸν χλοερὸν καὶ καρποβριθῆ. Εἶναι ὁ χυμὸς καὶ ἡ πύκτης τῆς καλλιελαίου, ἐγκεντριζομένης εἰς τὴν ἀγριέλαιον, ἵνα ἐξευγενισθῇ ἡ δευτέρα μετὰ τὴν εὐγένειαν τῆς πρώτης»¹⁰⁰. Ἴδιᾶ ἡ προσθενηρῶς καὶ ἀναδρομικῆ δύναμις τῆς ἀληθοῦς μετανοίας δημιουργεῖ τὸν ἀπαράμιλλον ἐκείνον ἐν τῇ ψυχῇ δυναμισμὸν, ὅστις διαλύει τὴν πνευματικὴν ζόφωσιν, σγίζει τὸ πυκνὸν δίκτυον καὶ πλέγμα τῶν κακῶν ἐνστικτωδῶν βροπῶν, προδιαθέσεων, συνθηθειῶν καὶ παθῶν, ἐκμηδενίζει τὸν δυναμισμὸν τῆς παραλυούσης τὸ ἀγωνιστικὸν νεῦρον τῆς βουλήσεως ἐσωτερικῆς πέμπτης φάλαγγος, ἀπομακρύνει ἐκ τῆς ὁδοῦ τῆς ἡσσοнос προσπαθείας καὶ, τὸ σπουδαιότερον, ἐκτὸς τῶν ὑπαρχουσῶν πραγματικότητων, ἐκκολλάπτει ἐντὸς τῆς ψυχῆς πλείστας νέας δυνατότητας καὶ συντελεῖ, ὥστε ὑπεράνω τοῦ κόσμου τῆς βιολογικῆς καὶ ψυχολογικῆς νομοτελείας καὶ ἀναγκαιότητος νὰ ἐκσπᾷ καὶ ἀναπηδᾷ ὁ θραύων βαρείας ὀλύσεις καὶ θρυμματίζων μακροχρόνια τυραννικὰ δεσμὰ κόσμος τῆς πνευματικῆς ἐλευθερίας¹⁰¹. Τὴν ἐλευ-

98. Βασ. Ἐξάρχου, Τὸ μορφωτικὸν ἔργον ἐξεταζόμενον γενικῶς καὶ εἰς τὰ κύρια σημεῖά του, ἐν Ἀθήναις 1935, σελ. 17.

99. Εὐαγγ. Θεοδώρου, Ἡ μορφωτικὴ ἀξία..., σελ. 125 ἐξ.

100. Κ. Καλλινίκου, Τὰ θεμέλια τῆς πίστεως, Ἀλεξάνδρεια 1924, σελ. 341.

101. Πρβλ. Εὐαγγ. Θεοδώρου, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 158-159.

θερίαν ταύτην εἶχεν ὑπ' ὄψιν του ὁ Κύριος, ὅταν ἔλεγεν «Ἐὰν ὁ Υἱὸς ὑμᾶς ἐλευθερώσῃ, ὄντως ἐλευθεροῖ ἑσέσθε»¹⁰², ὡς καὶ ὁ Ἀπ. Παῦλος, ὅταν ἔγραφε κοῦ τὸ Πνεῦμα Κυρίου, ἐκεῖ ἐλευθερίαν¹⁰³ ἢ «τῇ ἐλευθερίᾳ οὖν, ἣ Χριστὸς ὑμᾶς ἠλευθέρωσε, στήκετε καὶ μὴ πάλιν ζυγῷ δουλείας ἐνέχεσθε»¹⁰⁴.

Μακαριώτατε,

Συχνότατα ἐν ταῖς ἡμέραις ἡμῶν ἀκούονται συνθήματα περὶ τῆς ἀνάγκης ἐπικρατήσεως τοῦ ἀνθρωπιστικοῦ ιδεώδους καὶ δημιουργίας ἐνὸς ὠλοκληρωμένου ἑλληνοχριστιανικοῦ πολιτισμοῦ. Ἄλλ' ἐὰν ἀληθῆς ἀνθρωπισμὸς εἶναι ἢ προσπάθεια πρὸς μὀρφωσιν τῆς ψυχῆς τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὴν ἀρμόζουσαν αὐτῇ μορφήν διὰ τῆς καθ' ὕλην ἀρμονικῆς καὶ παμμεροῦς ἱκανοποιήσεως πασῶν τῶν ἐκλεκτῶν ἀξιολογικῶν προδιαθέσεων αὐτῆς, καὶ ἐὰν ὁ ὕγιης καὶ ὠλοκληρωμένος πολιτισμὸς εἶναι ἢ διὰ τῶν ἐμφύτων προδιαθέσεων καὶ ἱκανοτήτων τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος πραγματοποιήσις πασῶν ἀνεξαιρέτως τῶν ἀξιώων εἰς τρόπον ὥστε νὰ ἀποφεύγηται ἡ λεγομένη πολιτιστικὴ νόσος¹⁰⁵, ἣτις συνίσταται εἰς τὴν ὑπερτροφικὴν ἀνάπτυξιν ἐνὸς πολιτιστικοῦ τομέως εἰς βᾶρος τῶν ἄλλων¹⁰⁵, γίνεται κατανοητόν, ὅτι ἡ διὰ τοῦ Ὄρθοδόξου μορφωτικοῦ ἔργου καλλιέργεια τῆς βουλήσεως διὰ τῆς παροχῆς εἰς αὐτὴν ὑπερόχου συμπλέγματος δραστηκῶν κινήτρων καὶ ἐλατηρίων συμβάλλεται κατὰ τρόπον μοναδικόν καὶ ἀπαραμίλλον εἰς τὴν ἀρίστην πραγμάτωσιν τοῦ ἀνθρωπιστικοῦ καὶ πολιτιστικοῦ τούτου ιδεώδους. Ὅθεν ἄς ἐντείνωμεν πάντες τὰς προσπάθειάς μας πρὸς τὴν κατεύθυνσιν ταύτην.

Ἰδίως ἡμεῖς, ἀγαπητοὶ φοιτηταὶ τῆς Θεολογίας, ὡς οἱ κατ' ἐξοχὴν διερχόμενοι, ἀλλὰ καὶ φορεῖς τοῦ μορφωτικοῦ τούτου ιδεώδους καὶ ἔργου, ἄς γίνωμεν ἄξιοι σηματοφόροι, σκαπανεῖς καὶ ἐνσαρκωταὶ αὐτοῦ. Ἰδίᾳ εἰς τὰ ζητήματα τοῦ ἀξιολογικοῦ πρόσανατολισμοῦ τοῦ καθ' ὅλου μορφωτικοῦ καὶ πολιτιστικοῦ ἔργου ἄς εἴμεθα οἰοῦναι ἀδιάλλακτοι. Ἡ ἀδιαλλαξία μας εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ δὲν θὰ εἶναι ἀποτέλεσμα δογματισμοῦ ἢ ἐλλείψεως εὐρύτητος ἀντιλήψεων, ἀλλὰ θὰ εἶναι ἡ φυσικὴ, αὐτονόητος καὶ ἀναγκαία ἀδιαλλαξία τοῦ Ἐλευθερωτοῦ, ὅστις οὐδῶλος ἀνέχεται συμβιβασμούς μετὰ τὰ δεσμὰ τῆς πνευματικῆς δουλείας¹⁰⁶. Ὅταν λόγῳ τε καὶ ἔργῳ μένωμεν σταθεροὶ εἰς τὰς

102. Ἰωαν. η', 36.

103. Β' Κορ. γ', 17.

104. Γαλ. ε', 1.

105. Πρβλ. Παν. Μπρατσιώτου, Χριστιανισμὸς καὶ Πολιτισμὸς, Θεσσαλονίκη 1941, σελ. 2. Ἐδαγγ. Θεοδώρου, Ἱστορία τοῦ χριστιανικοῦ πολιτισμοῦ, ἐν Ἀθήναις 1950, σελ. 20.

106. Π. Μελίτη, Ζωὴ ἀξία καὶ φυσιολογική, περ. «Ἀκτίνες», ἔτος 1946, σελ. 123.

ἀρχάς μας, τότε ἡ ἀκτινοβολία μας δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἀπολεσθῇ. Θὰ εὐρεθῇ ἔστω καὶ ἐν πνευματικόν μας τέκνον ἢ μαθητῆς μας, ὅστις θὰ μᾶς βλέπῃ ὡς ἐκείνους, διὰ τοὺς ὁποίους ἰσχύουσιν οἱ λόγοι τοῦ σοφοῦ τοῦ Μεσσαίωνος: «Εἰς διδάσκαλος τῆς τέχνης τῆς ζωῆς ἔχει μεγαλυτέραν ἀξίαν παρά χίλιοι γραμματο-διδάσκαλοι»¹⁰⁷.

107. Joh. Hessen, Τὸ νόημα τῆς ζωῆς, μτφρ. Εὐ. Θεοδώρου, ἐν Ἀθήναις 1954, σελ 1.